

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ, HUMANITARINIŲ MOKSLŲ IR MENŲ FAKULTETAS

Jolita Valeikaitė

REALIJŲ VERTIMAS IŠ PRANCŪZŲ KALBOS Į LIETUVIŲ KALBĄ

Baigiamasis magistro projektas

Vadovas

Prof. dr. Aurelija Leonavičienė

KAUNAS, 2016

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ, HUMANITARINIŲ MOKSLŲ IR MENŲ FAKULTETAS
ŠIUOLAIKINIŲ KALBŲ IR TARPKULTŪRINĖS KOMUNIKACIJOS KATEDRA

TVIRTINU
Katedros vedėjas
Doc. dr. Saulė Petronienė

REALIJŲ VERTIMAS IŠ PRANCŪZŲ KALBOS Į LIETUVIŲ KALBĄ

Baigiamasis magistro projektas

Technikos kalbos vertimas ir lokalizacija
(Kodas 621U60002)

Vadovas

Prof. dr. Aurelija Leonavičienė

Projektą atliko
Jolita Valeikaite

Recenzentas

Prof. dr. Vilmantė Liubinienė

KAUNAS, 2016

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ, HUMANITARINIŲ MOKSLŲ IR MENŲ FAKULTETAS

Jolita Valeikaitė

Technikos kalbos vertimas ir lokalizacija, 621U60002

Baigiamojo projekto „Realijų vertimas iš prancūzų kalbos į lietuvių kalbą“

AKADEMINIO SAŽININGUMO DEKLARACIJA

2016 m. gegužės 24 d.

Kaunas

Patvirtinu, kad mano Jolitos Valeikaitės magistro_baigiamasis projektas tema „Realijų vertimas iš prancūzų kalbos į lietuvių kalbą“ yra parašytas visiškai savarankiškai, o visi pateikti duomenys ar tyrimų rezultatai yra teisingi ir gauti sąžiningai. Šiame darbe nei viena dalis nėra plagijuota nuo jokių spausdintinių ar internetinių šaltinių, visos kitų šaltinių tiesioginės ir netiesioginės citatos nurodytos literatūros nuorodose. Įstatymų nenumatytų piniginių sumų už šį darbą niekam nesu mokėjęs.

Aš suprantu, kad išaiškėjus nesąžiningumo faktui, man bus taikomos nuobaudos, remiantis Kauno technologijos universitete galiojančia tvarka.

TURINYS

SUMMARY	3
ĮVADAS.....	5
1. REALIŲ SAMPRATA IR TEORINĖS JŲ VERTIMO GALIMYBĖS	7
1.1 Realijos samprata	7
1.2 Realijų klasifikacijos ypatumai.....	11
1.3 Realijų vertimo galimybės	15
2. REALIŲ VERTIMAS KULINARINĖSE KNYGOSE IŠ PRANCŪZŲ Į LIETUVIŲ KALBĄ	25
2.1 Tyrimo metodologija	25
2.2 Tiriamosios medžiagos maisto realijų klasifikacija ir kiekybinis pasiskirstymas.....	27
2.3 Tiriamosios medžiagos realijų vertimo strategijos.....	34
2.3.1 Lokalizacijos strategija	35
2.3.2 Išsaugojimo strategija.....	37
2.3.3 Globalizacijos strategija	39
2.3.4 Išsaugojimo + pridėjimo strategija	40
2.3.5 Pridėjimo strategija	42
2.3.6 Lokalizacijos + pridėjimo strategija	44
2.3.6 Praleidimas, sukūrimas, transformacija	45
IŠVADOS.....	47
LITERATŪRA.....	49
1 PRIEDAS	52

Valeikaitė, Jolita. *Translation of Realia from French into Lithuanian*: Master's thesis in Translation and Localization of Technical Texts/ supervisor prof. Aurelija Leonavičienė. Department of Modern Languages and Intercultural Communication, the Faculty of Social Sciences, Arts and Humanities, Kaunas University of Technology.

Research area and field: Humanities, Translation Studies.

Key words: realia, translations strategies, culture, literal translation, genres.

Kaunas, 2016. 54 p.

SUMMARY

Nowadays researchers focus on realia translations which may present great difficulties due to the fact that realia is considered to be a culture-bounded language item. Realia translation is one of the areas that can easily trap a translator with lots of problems.

Cultural expression and meaning issues are discussed by various translation studies researchers, linguists in foreign countries (Bassnett, Leppihalme, Davies et al.) and in Lithuania as well (Leonavičienė, Maksvytytė, Petrulionis, Kvašytė, Balciuniene et al.). This phenomenon is related to the interdisciplinary of translation studies. Translation of realia from French into Lithuanian is not yet widely investigated. This topic from a different perspective was analysed only by A. Leonavičienė in 2014. Since realia translation from French into Lithuanian is still an unexplored field, we chose this phenomenon as our research object.

The object of the thesis is tangible culture specific realia – realia of culinary genre publications in French.

Therefore, **the aim** of the thesis is to analyse the possible ways of realia translation in culinary genre texts from French into Lithuanian.

Hypothesis: realia translation from French into Lithuanian in culinary genre publications tends to be translated using foreignization strategy rather than domestication, and it is related to the genre of the texts. In order to achieve the aim of the thesis, the following **objectives** were set:

- 1) to discuss the theoretical concept of realia, classification of realia and their translation possibilities as well as specific genre requirements for realia translation;
- 2) to collect data for the research and analyse it according to quantitative and qualitative methods;
- 3) to analyse the translation of realia according to the realia translation strategies.

Culture specific realia can be found in various texts and discourses, but is mostly used in culinary and food-themed texts, since people around the world make food based on the traditional cultural practices, also usually use only typical regional cooking tools, and so on.

In order to achieve the objectives 2 culinary books in French ("Fish & Co. à la plancha et au four" (2014) and "Boucherie! Recettes de viande à partager (2013)) as well as their translations into the

Lithuanian were chosen as the research material. It is believed that most of realia are transferred through the translated literature. The authors of both French books are Valérie Drouet and Pierre-Louis Viel, the Lithuanian translations are made by Monika Rudokaitė-Marcinkevičienė.

The analysis reveals the following:

- realia is culturally bound translation unit that requires additional competencies from the translator. Conception of realia varies, since it depends on the field of studies, as well as different scholars provide different explanations.

- according to R. Kvašytė, the realia can be combined in different classifications and can be divided into smaller groups according to the research purposes;

Food realia groups are divided into six sub-groups: sauces, dishes and products, cheese, spices, other and drinks. Dishes and products sub-group is divided into more detail: flour, potatoes, meat and fish dishes and products. In this sub-group the most frequent group is realia of meat dishes and products.

- hypothesis that realia from French into Lithuanian in culinary genre publications tend to be translated using foreignization strategy rather than domestication, is not confirmed, however, due to the fact that the preservation and localization strategies frequencies differs only by one percent, it could be verified by increasing the number of example in the analysis.

ĮVADAS

Vystantis vertimo studijoms, kintant vertimo objektui ir teorinėms vertimo nuostatoms vis dažniau atkreipiamas dėmesys, kad kalbose apstu kultūrinę reikšmę turinčių žodžių. Nors apie kalbos ir kultūros ryšį rašyta daugiau kaip prieš penkiasdešimt metų, tačiau tik pastaraisiais dešimtmečiais intensyviau atliekami kultūrinių teksto reikšmių vertimo tyrimai, organizuojamos konferencijos, leidžiami šiai temai skirti moksliniai žurnalai, monografijos ir kt.

Šiuolaikinėse vertimo studijose jau beveik nediskutuojama apie kalbinius originalo ir vertimo kalbos skirtumus, o mėginama iššifruoti didžiausiais kliuviniais tapusius kultūrinius elementus. Kultūros raiškos problematiką kalboje aptaria daug vertimo studijų tyrėjų, lingvistų užsienyje (Bassnett, Leppihalme, Davies ir kt.) ir Lietuvoje (Leonavičienė, Maksvytytė, Petrulionė, Kvašytė, Balčiūnienė ir kt.). Tai sietina su vertimo mokslo raidos polinkiu į tarpdiscipliniškumą. Kultūrinių realiųjų vertimai iš prancūzų kalbos į lietuvių kalbą dar nėra plačiai tyrinėti. Šią temą iš kitos perspektyvos, t. y. lietuvių kultūrinių realiųjų vertimus į prancūzų kalbą, 2014 m. nagrinėjo A. Leonavičienė, tačiau kultūrinių realiųjų vertimas iš prancūzų kalbos į lietuvių kalbą nėra išsamiau tirtas.

Tyrimo objektas – materialiosios kultūros realiųjų rūšis – kulinarijos leidinių realiųjų prancūzų kalba.

Tyrimo tikslas – nustatyti realiųjų vartojimo tendencijas kulinarijuose leidiniuose prancūzų kalba ir jų vertimo į lietuvių kalbą strategijas.

Hipotezė: verčiant iš prancūzų kalbos į lietuvių kalbą kulinarijuose leidiniuose turėtų vyrauti strategija dažniau taikyti svetinimą, o ne savinimą, kurį lemia tiriamojo teksto žanras ir leksikos specifika.

Atsižvelgiant į tikslą ir tyrimo objektu pasirinkus kulinarijos žanro realijas, keliami šie uždaviniai:

1) teoriškai aptarti realiųjų sąvoką, realiųjų rūšis, jų vertimo galimybes ir žanrinius vertimo reikalavimus;

2) surinkti analizės duomenis, juos kiekybiškai ir kokybiškai įvertinti,

3) išnagrinėti ir apibendrinti gauto tyrimo rezultatus.

Atliekant tyrimą taikomi gretinamosios, kiekybinės, kokybinės analizės ir aprašomasis metodas.

Kultūrinės realijos gali būti aptinkamos įvairiuose tekstuose ir diskursuose, bet ypač jų gausu kulinarijuose, nes žmonės visame pasaulyje gamina maistą savo geografinėje platumoje, iš

joje augančių augalų, maistui auginamų ar medžiojamų gyvūnų, remiasi tradiciniais kultūriniais papročiais, vartoja tik tam tikram regionui būdingus maisto gaminimo įrankius ir kt.

Siekiant įgyvendinti iškeltą tikslą, tiriamąja medžiaga pasirinktos 2 kulinarinės knygos prancūzų kalba („Fish & Co À la plancha et au four“ (2014) ir „Boucherie ! Recettes de viande à partager“ (2013)) ir jų vertimai į lietuvių kalbą. Tikima, kad daugiausiai realiųjų pavadinimų kalboje atsiranda per verstinę literatūrą. Abiejų knygų autoriai yra Valérie Drouet ir Pierre-Louis Viel, vertimus iš prancūzų kalbos vertė: Monika Rudokaitė-Marcinkevičienė.

1. REALIJŲ SAMPRATA IR TEORINĖS JŲ VERTIMO GALIMYBĖS

Kultūrinė reikšmė tekste gali būti perteikta įvairiomis kalbos priemonėmis. Tačiau kultūrinę reikšmę perteikiančios realijos, laikytinos viena iš sunkesnių vertimo problemų, todėl realijų tyrimai nenustoja aktualumo.

1.1 Realijos samprata

Didėjant kalbų kontaktams ir svetimų kultūrų pažinimui, ypač svarbu vienos kalbos ir kultūros atstovams tinkamai suprasti kitos kalbos atstovus. „Ryšys tarp kalbos ir kultūros yra stiprus ir daugiamatis“ (Dagienė V., Grigas G., Jevsikova T., 2011, p. 240), o realijos – vienas iš pavyzdžių galinčių iliustruoti glaudų kalbos ir kultūros ryšį, nes jos yra kultūrinės raiškos atspindys kalboje. S. Bassnett (2002, p. 22) viename iš savo darbų cituoja E. Sapiro mintį, jog pasaulyje nėra dviejų tokių panašių kalbų, kurios nusakytų tokią pačią socialinę aplinką. Kitaip tariant, skirtingomis kalbomis kalbantys žmonės gyvena savitos kultūrinės aplinkos pasauliuose. „Kiekvienoje kultūroje atsispindi socialinės sistemos ypatumai, materialinės ir dvasinės vertybės, mąstymo, gyvenamos, bendravimo ir jausenos modeliai, kurie tekstuose ir diskursuose įgyja kalbinę raišką“ (Leonavičienė, 2014, p. 99). Kultūrinės realijos kalboje atsiranda remiantis socialines kalbinės bendruomenės aplinka, tradicijomis ir kt. Visose kalbose yra žodžių skirtų įvardyti specifines tautos šventes, aprangą, buitinius objektus, vietinį maistą. Pasak E. Deltuvaitės ir R. Klioštoraitytės (2013, p. 116), 1969 metais terminą realija pirmą kartą pavartojo bulgarų mokslininkai S. Vlahovas ir S. Florinas. Tačiau diskusijos dėl termino apibrėžties ir dėl paties termino vyksta iki šiol.

R. Leppihalme (2011, 126) pastebi, kad realijos kartais vadinamos skirtingais terminais: „kultūriniais elementais“ (angl. culture-bound items), „kultūriniais terminais“ (angl. cultural terms), „specifiniais kultūriniais elementais“ (angl. culture-specific elements), „kultūriniais žymikliais“ (angl. culture-markers), „ekstralingvistinėmis kultūrinėmis nuorodomis“ (angl. extralinguistic cultural references). E. Deltuvaitė ir R. Klioštoraitytė pateikia dar daugiau realijos pavadinimų – „kultūriniai žodžiai“ (Newmark, 1988), „specifinė kultūrinė leksika“ (Gill, 1998), „specifinė kultūrinė sąvoka“ (Baker, 2002), „ekstralingvistinės kultūrinės nuorodos“ (Pedersen, 2005), „specifiniai kultūriniai elementai“ (Aixelá, 1996), „specifiniai kultūriniai pasakymai“ „specifiniai kultūriniai terminai“ (Bazzanini, 2011)“ (2013, p. 116). Lietuvių autoriai linkę vartoti terminą realija (Leonavičienė, 2010, 2014; Mikutyte, 2005; Balčiūnienė, 2005; Dilytė, 2005; Pažūsis, 2014), tačiau, autorių darbuose yra ir kitokių realijų pavadinimų „kultūrinės realijos“ (Leonavičienė, 2014a; Buitkienė, 2013), „kultūros

elementai“ (Petruilionė, 2015), „beekvivalentė leksika“ (Kavašytė, 2010), „realijų pavadinimai“ (Maksvytytė, 2012).

Lietuvoje galima skirti du ryškius vertimo mokslo raidos etapus: sovietinį ir postsovietinį, tad priklausomai nuo laikotarpio, realijos samprata gali būti visiškai skirtinga. Nuo 90-ųjų metų Lietuvoje padidėjo vertimų kiekis, prabilta apie audiovizualinį vertimą ir lokalizaciją, visa tai paskatino didesnę kultūrinį pažinimą, o padidėjus vertimo srautams išaugo ir būtinybė pažinti kitų kultūrų realijas, tad realijų vertimo problematika tapo itin aktuali. Vieni iš vertimo mokslo atstovų Lietuvoje O. Armalytė ir L. Pažūsis 1990 metais teigė, kad „realijoms priskirtini žodžiai (ar pastovūs žodžių junginiai), kuriais įvardijami kuriai nors tautai būdingi materialinės ir dvasinės kultūros dalykai, pavyzdžiui, nacionaliniai valgiai“ (p. 122). Teoretikai Vlahovas ir Florinas realijas apibūdino kaip žodžius ar žodžių junginius, apibrėžiančius objektus, „būdingus vienos tautos / šalies gyvenimui (būčiai, kultūrai, socialiniam ir istoriniam vystymuisi), bet svetimus kitai tautai; dėl savo nacionalinio ir / arba istorinio kolorito šie žodžiai neturi tikslių atitikmenų kitose kalbose ir negali būti išversti įprastai, todėl reikalauja ypatingo sprendimo (Vlahov, Florin, 1980, p. 47, cit. iš Maksvytytė 2012, p. 52)“. Apskritai ne visada būna aišku, kurie žodžiai ar jų junginiai laikytini realijomis, nes tai labai priklauso nuo vertėjo, tyrėjo kultūrinio pažinimo taip pat nuo realijos sampratos, teorinės mokyklos. L. Petruilionė (2015, p. 10) daktaro disertacijos santraukoje aptardama kultūros elementus teigė, kad jais laikytini lingvistiniai vienetai, keliantys vertimo sunkumų, susijusių su skirtingu kultūriniu patyrimu. Autorės tyrimo tema ir objektas pagrindžia savitą termino ir sąvokos pasirinkimą, nes tiriamąją medžiagą laikomos ne tik realijos, bet ir kiti ekvivalentų neturinčios leksikos vienetai. Pasak R. Leppihalme (2011), vertimo moksle terminas realija yra vartojamas „įvardyti toms sąvokoms, kurios egzistuoja originalo kalbos kultūroje, o vertimo kalbos kultūrai nėra būdingos“ (p. 126). Originalo ir vertimo kalbos kultūrų kultūrinė takoskyra lemia vertėjui kylančius sunkumus. Panašiai rašo E. Deltuvaitė ir R. Klioštoraitytė, tačiau jos laikosi griežtesnės pozicijos ir teigia, kad „realijos yra tikslių atitikmenų kitoje kalboje neturintys žodžiai, kuriais įvardijami kokios nors kultūros unikalūs reiškiniai“ (2013, p. 118). R. Leppihalpe ir L. Petruilionė mokslo darbuose aptardamos kultūrinės realijas laikosi laisvesnio požiūrio į jų santykį su vertimo kalba, nes autorės teigia, kad aptariamai vienetai nėra būdingi vertimo kalbos atstovams arba jie susiję su skirtingu kultūriniu patyrimu. Tokios pat pozicijos laikosi ir A. Leonavičienė (2014, p. 99) teigdama, kad „realijos – tai specifiniai, kultūriniai, ekstralingvistinius reiškinius įvardijantys pavadinimai, kitos kultūros dėmenys, kurie vertimo kultūroje neturi identiškų daiktų, reiškinių, todėl kalboje nėra ir jų pavadinimų“. Tam tikrų dalykų reikšmė skaitytojui gali būti neaiški arba visiškai neatpažįstama, jei jis savo kalboje neturi vertime minimo dalyko. Gali pasitaikyti atvejų, kai skaitytojas žino žodį, tačiau nesugeba tinkamai suprasti jo reikšmės. O. Armalytė ir L. Pažūsis kalbėdami apie atvejus, kai vertimo kalboje nėra originalo kalbos žodžio atitikmens, vartoja terminą *neekvivalentinė leksika* ir aiškiai išreiškia lingvistinį požiūrį į realijas. Pasak autorių, tai yra

žodžiai, „kurie kitoje kalboje neturi nei pilnutinių, nei dalinių atitikmenų“ (Armalytė, Pažūsis 1990, p. 121). Lingvistinių pažiūrų laikosi D. Melninkienė teigdama, kad leksikografai labai dažnai susiduria su situacijomis, kai vertimo kalboje „nejmanoma rasti leksemų, kurios visomis savo charakteristikomis sutaptų su pagrindinės kalbos leksemomis. Šis didesnio ar mažesnio laipsnio kalbų neadekvatumas lingvistikoje vadinamas neekvivalentiškumu“ (2010, p. 47). Remiantis D. Melninkienės paaiškinimu galima teigti, kad autoriai, vertimo kalboje ieškantys atitikmenų ir kalbantys apie kalbos vienetų neekvivalentiškumą, laikos lingvistinio požiūrio į realijas ir jų vertimą.

2000 metais Vallo ir 2004 metais Vermes'as pabrėžė, kad „originalo kalbos tekste realija gali tapti bet koks elementas, turintis konotacinę reikšmę“ (Vallo (2000), Vermes (2004) cit. iš. Terestyenyi, 2011, p. 14). Jei į žodžio konotacinę reikšmę žvelgiame iš holistinės perspektyvos, tai žodžio kultūrinė reikšmė tarsi įeina į konotacinę reikšmę. Ši reikšmė, pasak tyrėjų, „gali būti suprasta tik esant dviejų kalbų koreliacijai“ (Vallo (2000), Vermes (2004) cit. iš. Terestyenyi, 2011, p. 14). Aptariamam atveju kalbų kombinacija labai svarbi, nes realijų pažinimas labai priklauso nuo kalbų kultūrinio santykio t.y., kuo kalbų kultūrinis santykis artimesnis, tuo mažiau realijų galima tikėtis.

D. Melnikienė (2010) svarstydamą probleminės leksikos vertimo klausimus teigia, kad ekvivalentų neturinti leksika „daugiau dėmesio sulaukia iš vertimo teoretikų pusės: vertėjams nuolat kyla sunkumų, kai jie bando rasti tikslių atitikmenų įvairiuose vertimo vienetų lygmenyse. Tačiau nereikėtų pamiršti, kad galutinis vertimo tikslas yra adekvatus tekstas kaip visuma, o ne atskiri vertimo vienetai“ (Melnikienė, 2010: 47–48). Neišvengiama, kad skirtingo kultūrinio patyrimo kalbose yra savitos realijos. Vadinasi šie žodžiai vertėjams ir žmonėms, kurie mokosi kalbų, visuomet tenka susidurti su situacijomis, kai realijas reikia adaptuoti ir surasti joms tinkamą vertimo variantą, nes vertimo kalboje tokių žodžių ar posakių tiesiog nėra.

Lingvistinių pažiūrų atstovas L. Pažūsis mokslo darbe „Kalba ir vertimas“ realijomis vadina žodžius ar žodžių junginius „kuriais įvardijami kuriai nors tautai būdingi materialinės ir dvasinės kultūros dalykai“ (2014, p. 42 – 43). Šiuos vienetus L. Pažūsis vadina beekvivalentės leksikos rūšimi. Prie beekvivalentės leksikos autorius priskiria ir egzotizmus, „t.y. tokius svetimžodžius, kuriais įvardijamos nepažįstamos, tolimai šaliai ar kultūrai būdingos realijos“ (2014, p. 228). Autorius panašiai kaip R. Leppihalme (2011) mano, kad dėl skirtingo požiūrio į patį realijų objektą ir atsiranda skirtingų realijų pavadinimų. Vertėja praktikė J. Mikutytė, 2005 m. Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos konferencijoje skaičiusi pranešimą „Realijų rūšys ir vertimo būdai“, teigė, kad „realijos – tai unikalūs daiktai ar reiškiniai, materialinės ir dvasinės kultūros elementai būdingi tik kuriai nors vienai etninei grupei, šaliai ar pasaulio regionui, dažniausiai neturintys jokių atitikmenų kitose kultūrose ir kalbose“. Atsižvelgiant į tai, kad vertėjai patys mėgina apibrėžti realijas, pateikti jų sampratą, liudija išskirtinę realijų svarbą vertimo studijose.

Realijos nėra pastovus vienetas. Štai L. Pažūsis (2014) teigia, kad „dėl stiprėjančios globalizacijos sparčiai nyksta kultūros skiriančios ribos, svetimos kultūros realijos peržengia kitų kultūrų ribas: kas dar visai neseniai atrodė tolima ir svetima, tampa, jei ir ne sava, tai bent artima ir įprasta“ (p. 247). Taigi, galima daryti prielaidą, kad kultūrinei bendruomenei nepažįstamos realijos ilgainiui gali būti iš dalies priimtinos kaip savos arba visiškai neidentifikuojamos kaip svetimos realijos. Todėl tyrėjams sunku nusakyti griežtas realijų grupes ar jų ribas, taip pat kada realija yra jau tapusi sava ir iki kada tekste ją dar reikia aiškinti, nes tenka pripažinti, kad visuomenės kultūrinis pažinimas skiriasi. Atsižvelgiant į minėtus veiksnius galima teigti, kad, jei maisto realija plačiai aptariama spaudoje, jei produktą galima nesunkiai įsigyti prekybos centruose ar kitose pardavimo vietose, jei produktas naudojamas gaminant kasdienius patiekalus, jis laikytinas savu. Teiginys, kad realijos neturi jokių atitikmenų kitose kultūrose ir kalbose prieštarauja R. Kvašytės (2010, p. 11–19) atliktam tyrimui, kuriame ji nagrinėja *Jonines* kaip realiją lietuvių ir latvių kalbose. Autorė darbe diskutuoja apie beekvivalentę leksiką ir šį terminą siūlo keisti tautinių realijų pavadinimu, nes „tai unikalūs materialiosios ir dvasinės kultūros elementai, būdingi tam tikrai tautai, šaliai ar pasaulio regionui, dažniausiai neturintys atitikmenų (ekvivalentų) kitose kultūrose ir kalbose“ (2010, p. 11). Pasak autorės, vertėjas visuomet privalo rasti būdą, kaip perteikti tautines realijas kitomis kalbomis. Tad, galima teigti, kad realijos gali atsirasti arba išnykti priklausomai nuo kultūrų santykio ir net, jei realija abiejose kalbose turi tą pačią tekstinę išraišką, jų reikšmė gali skirtis.

Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos konferencijoje 2005 m. pranešimą („Apie realijų vertimą“) skaičiusi I. Balčiūnienė pateikia tokį realijų apibrėžimą: realijos – tai „žodžiai ir žodžių junginiai, žymintys tam tikras sąvokas, daiktus, reiškinius, būdingus tautos, šalies genties geografini aplinkai, kultūrai, buičiai ir tokiu būdu perteikiantys tautinį, vietinį ar istorinį koloritą“ (2005, p. 1). Šias realijas, kaip teigia J. Maksvytytė „galima suvokti tik esant tam tikroms kultūros pasaulėvaizdžio sąlygoms“ (2012, p. 51), t. y. tam tikroje kultūrinėje aplinkoje. Autorė pastebi, kad kiekvienas vertėjas realijas gali suvokti labai individualiai, nes tai priklauso, nuo kultūrinio pažinimo, individualių vertėjo savybių. Be to, autorė atskiria realiją ir realijos pavadinimą teigdama, kad abu dalykai realiai egzistuoja, tačiau „realija yra vadinamas tikrovės objektas, reiškinys, situacija ar faktorius, dėl savo unikalumo ir/ ar laikmečio sąlygų būdingas vienai kultūrai ir yra svetimas (santykinai mažai ar visai nežinimas) kitai kultūrai. Realijos pavadinimas – vienai kultūrai būdingo elemento (objekto, reiškinio, situacijos ar faktoriaus) pavadinimas, kuris dėl savo unikalumo ir/ ar laikmečio charakteristikos neturi tiesioginio verbalizuoto atitikmens kitoje kalboje“ (2012, p. 54). Autorė apibrėždama realijų pavadinimų sąvoką pagrindžia savo lingvistinį požiūrį į vertimą, kuris bus aptariamas tolesniuose šio darbo skyriuose. Gilinantis į J. Maksvytytės pasiūlytą realijos ir realijos pavadinimo terminą, matyti, kad jis sutapatintas, nes dažniausiai pats pavadinimas be originalo kalbos kultūrinės aplinkos gali nesuteikti jokios informacijos, arba atvirkščiai, dėl skirtingų kultūrinių patirčių išvertus tik realijos

pavadinimą vertimo skaitytojams gali kilti klaidingos asociacijos ir spekuliacijos tekstu. Žymus lietuvių lingvistas A. Gudavičius (2007, p. 89) pripažįsta, kad nacionalines ypatybes žymintys žodžiai vertimo teorijoje kartais vadinami realijomis, tačiau dėl jų dviprasmiškumo geriau renkasi terminą beekvivalentę leksiką. Panašaus lingvistinio požiūrio į realijų vertimą laikosi ir kai kurie užsienio tyrėjai.

Heltai (2007) teigia, kad žodžio reikšmė susideda iš skirtingų komponentų. Ji labiausiai priklauso nuo referencinės reikšmės, kuri yra realybės dalis, ir nuo jos santykio su kitais kalbos vienetais leksinėje sistemoje. Autorius aptaria, kad kalbose nėra absoliučiuųjų leksinės kalbos ekvivalentų, iš vertimo perspektyvos galime kalbėti tik apie referencinės reikšmės ekvivalentų paiešką kalbose. Aixela (1996, p. 57) teigia, kad dauguma lingvistų vengia apibrėžti realijų reikšmę, teigdamas, jog realijos atpažįstamos intuityviai. Autorius teigia, kad realijos gali būti identifikuojamos tik tam tikrose kalbų porose, nes vienos realijos neegzistuoja, o jos atsiranda, kai verčiant iš originalo kalbos į vertimo kalbą kyla lingvistinis konfliktas, nes vertimo kalboje toks reiškinys dar daiktas neegzistuoja arba turi skirtingų vertybių determinuotą kitokią reikšmę. Pasak R. Leppihalme (2011, p. 126), realijos pavadinimas varijuoja dėl įvairių mokyklų nevienodo realijos suvokimo ir skirtingų dalykų akcentavimo. E. Terestyenyi (2011, p. 13) teigia, kad lotynų kalbos žodis *realia* reiškia realiai egzistuojantį daiktą ir žodis žymi materialiosios kultūros objektus ir su kultūra susietus konceptus. Minėtieji teiginiai tik pagrindžia kitų autorių mintis, kad realijos žymi ne tik realiai egzistuojančius daiktus, bet ir abstraktus.

Apžvelgus pastaraisiais dešimtmečiais atliktus realijų vertimo mokslinius tyrimus galima teigti, jog tyrėjai yra tarsi susiskirstę į dvi grupes: tuos, kurie realijas vertina iš lingvistinės perspektyvos ir tuos, kurie realijas vertina kultūrologiniu holistiniu požiūriu. Atsižvelgiant į atliktą teorinę kultūrinės realijos sampratos analizę, šiame darbe realija laikomas unikalus daiktas ar reiškinys, materialinės ir dvasinės kultūros elementas, ekstralingvistinis reiškinys, kitos kultūros dėmuo, kurio nėra vertimo kultūroje, todėl kalboje nėra ir jo pavadinimo, o jei panašūs pavadinimai ir yra, tai jis dažniausia referuoja į kitą kultūrinę aplinką ir yra kitaip kultūriškai interpretuojamas.

1.2 Realijų klasifikacijos ypatumai

Realijos yra daugiamatis kalbos elementas, aprėpiantis daugybę tautos gyvenimo sričių. Jas galima skirstyti įvairiai: pagal paplitimą, pagal neekvivalentiškumo laipsnį, pagal rūšis. Atsižvelgiant į tai, kad šis kalbinis elementas vertėjams kelia nemažai sunkumų tikslinga aptarti galimas realijų rūšis.

2005 metais Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos konferencijoje vertėja praktikė J. Mikutytė pristatė plačią, gausiai pavyzdžiais iliustruotą realijų klasifikaciją, kurioje išskyrė tokias rūšis: geografines realijas, etnografines realijas (susiskirstytas į aštuonias sritis), visuomenės ir politines realijas (susiskirstytas į penkias sritis), situacines realijas ir nekalbinius elementus, intertekstualumą,

tikrinius daiktavardžius, asmenvardžius, vietovardžius, gatvių, aikščių pavadinimus, periodinių leidinių pavadinimus, literatūros, meno kūrinių pavadinimus, firmų, gaminių rūšių, prekių ženklų pavadinimus. Autorė minėtas kategorijas gausiai iliustruoja pavyzdžiais ir pateikia savas išvalgas apie keistinus dalykus, praktinius pastebėjimus. Šios autorės realių klasifikacija paremta praktine patirtimi, todėl apima daug rūšių ir porūšių, kuriuos galima įvairiai interpretuoti moksliniu požiūriu.

Ankstesnis mėginimas suskirstyti realijas į grupes iš teorinės perspektyvos priklauso P. Newmarkui (1988), kuris viename iš savo darbų pristato pakeistą J. Nidos klasifikaciją, pateikia tipinių kiekvienos srities realių pavyzdžių ir juos skirsto į penkias sritis:

„1) ekologiją

Augalus, gyvūnus, kalnus, vėjus, lygumas, pavyzdžiui, *sausmedis, sirokas, tundra, pampas, stelva, savana*;

2) materialiąją kultūrą

Maistą, pavyzdžiui, *zabaglione, sakė*;

drabužius, pavyzdžiui, *anorakas, kanga*;

namus, miestelius, pavyzdžiui, *bourg, chalet, hacienda*;

transportą, pavyzdžiui, *kabrioletas*;

3) socialinę kultūrą

Darbą ir laisvalaikį, pavyzdžiui, *rokas*;

4) organizacijos, papročiai, veikla, procedūros, sąvokos

Politinės, administracinės;

Religinės;

Meno;

5) gestus, įpročius (p. 95).

Lyginant dvi aukščiau pateiktas realių klasifikacijas galima pastebėti, kad yra dalykų, kurie klasifikacijose sutampa. Realių klasifikacija gali būti ir labai plati, J. Mikutytės atveju, ir gerokai siauresnė. Verta pastebėti tai, kad P. Newmarkas išskiria ekologijos sričiai priklausančias realijas t. y., augalų, gyvūnų, kalnų ir kitus pavadinimus, tačiau tam tikro augalo priskyrimas konkrečiai geografinėi vietai neatrodo motyvuotas, nes tokiu atveju realija būtų galima laikyti visus augalus, kurie neauginami vertimo kalbos šalyje. O tai praktiškai nustatyti gana sudėtinga, lengviau pasakyti kokius dalykus mūsų šalyje natūraliai neauga, kokius gyvūnus negyvena ar kokius vėjai nepučia, tačiau pasaulio globalizacijos kontekste kultūros asimiliuojasi, kultūriniai santykiai tampa vis glaudesni, įvairūs egzotiški augalai ir gyvūnai auginami kitose šalyse. Tad šiame darbe laikytina, kad geografinis, biologinis pasaulio pažinimas yra griežtų ribų neturinti norma t. y., kiekvienas asmuo gali turėti skirtingą pasaulio pažinimo lygį.

Lingvistinių pažiūrų atstovai O. Armalytė ir L. Pažūsis (1990) neekvivalentinę leksiką skiria į tris grupes:

- „1) asmenvardžiai, geografiniai vardai, įstaigų, organizacijų, firmų, laikraščių, žurnalų ir pan. [...]
- 2) Vadinamosios realijos, t. y. žodžiai, žymintys kitakalbiamis nežinomus daiktus, sąvokas, visuomeninius reiškinius [...]
- 3) Leksiniai vienetai, kurie vadinami atsitiktinėmis lakūnomis (lot. lacuna „spraga“). Tai žodžiai, kurie dėl tam tikrų priežasčių neturi atitikmenų (netgi pastovių žodžių junginių forma) kitoje kalboje“ (p. 121-123). Teorinėje dalyje jau buvo aptarta neekvivalenti leksika ir lingvistinis požiūris į realijas, tačiau iš šios autorių klasifikacijos galime pastebėti, kad neekvivalenti leksika laikoma tai, ką kiti autoriai išskiria kaip realijų kategorijas. Autorių pateikta neekvivalentios leksikos klasifikacija šiek tiek paini, nes jeigu pirmu punktu išskirta informacija nelaikytina realijomis, tada lieka neaišku, ką tiksliai autoriai laiko realijomis. Apskritai, gilinantis į šią klasifikaciją tampa aišku tai, kad autoriai nesilaiko holistinio požiūrio į vertimą, o ieško atitikmenų vertimo kalboje. A. Gudavičius (2007) taip pat laikosi lingvistinio požiūrio į realijas ir skiria kelias *neekvivalentės leksikos* grupes: a) materialinės kultūros pavadinimus ir b) dvasinės kultūros reiškinių pavadinimus. J. Macienė ir D. Roikienė tirdamos deminutyvų atitikmenis vertime į anglų kalbą teigė, kad tiksliausias Lietuvos kultūrinių realijų skirstymas atsispindi 1985 metais Aloyzo Gudavičiaus pasiūlytoje klasifikacijoje, kurią autorius pagal toliau pateiktas grupes:

1. *Materialioji kultūra:*

- a) geografijs, pvz.: apylinkė, dzūkai, kapsai;
- b) kasdieninis gyvenimas ir darbas, pvz.: abrakinė, ližė, šienvežė, uorė, ubladė;
- c) žemės ūkio darbai, pvz.: biržyti, niekoti, rytagonė;
- d) drabužiai ir avalynė, pvz.: nuometas, klumpės;
- e) liaudies muzikos instrumentai, pvz.: birbynė, kanklės, skrabalai, skudučiai;
- f) liaudies virtuvė, pvz.: brande, karvojus, kastinys, naktipiečiai.

2. *Dvasinės kultūros reiškiniai:*

- a) šokiai ir dainos, pvz.: blezdingėlė, klumpakojis, rugelis, suktinis, sutartinė, raliuoti;
- b) mitologinės sąvokos, pvz.: aitvaras, kaukas, laumė, alkas, Gabija, romuva, krivis;
- c) apeigos, liaudies šventės, pvz.: didvakaris, pražvalgos, sugražtai, pamergė, pajaunys;
- d) liaudies papročiai, pvz.: pabaigtuvės, skerstuvės, pokaitis, pogulis, radybos.

3. *Istorinės realijos:*

- a) namų apyvokos daiktai, pvz.: auksinas, krikštasuolė, paviržis, išimtinė;
- b) socialinės ir politinės realijos, pvz.: pusbernis, pusmergė, tautininkai, liaudininkai;
- c) su religija susiję žodžiai, pvz.: klebonas, klierikas, atlaidai, Atvelykis, rarotai, mišparai (Gudavičius, 1985; cit. iš J. Macienė ir D. Roikienė, 2007, p. 101).

A. Gudavičiaus pateiktas realiųjų skirstymas į dvi grupes yra labai siauras, tačiau anksčiau pateiktose kitų tyrėjų ir 1985 metų paties A. Gudavičiaus klasifikacijose matyti, kad realios skirstytinos į daugiau smulkesnių grupių. Autorius aptardamas šį realiųjų skirstymą į grupes teigia, kad labiausiai pastebimi materialiosios kultūros objektai, pavyzdžiui, valgiai ir gėrimai, liaudies muzikos instrumentai, drabužiai, apavas, namų apyvokos daiktai ir kt. (p. 89-90). Prof. A. Gudavičiaus klasifikacija remiasi R. Kvašytė (2009) ir realijas skirsto į:

- 1) materialiosios liaudies kultūros realijas, t. y. rūbai, avalynė, papuošalai, įrankiai, valgiai, gėrimai ir kt;
- 2) dvasinės liaudies kultūros realijas t. y.: dainos, šokiai, žaidimai, švenčių, tradicijų, papročių pavadinimai;
- 3) tautos istorijos realijas (p. 57).

Taip pat autorė pabrėžia, kad jos pateiktos klasifikacijos detalumas gali priklausyti nuo poreikio išskirti tam tikrą reiškinį. Taigi, R. Kvašytė prie prof. A. Gudavičiaus išskirtų dviejų realiųjų grupių prideda dar vieną, tačiau vis tiek ši klasifikacija yra plati ir apimanti daugybę elementų.

2014 metais atlikta gausios empirinės medžiagos analizė leido A. Leonavičienei konstatuoti keturias didesnes realiųjų skirstymo grupes:

- a) buities realijas;
- b) socialines, politines, ir istorines realijas;
- c) folklorines ir mitologines realijas;
- d) geografines realijas.

Pasak autorės, daugiausia tiriamosios medžiagos pavyzdžių sudarė buities realijos, kurioms priskiriama drabužių, maisto, pinigų, buities rakandų, įrankių, būsto, baldų ir kt. pavadinimai (p. 107-108). Čekų lingvistas Gillas (1998) nurodo, kad kultūrinės realijas dažniau galima aptikti nagrinėjant trijų grupių tekstinę medžiagą: maisto ir gėrimų; institucijų; ir socialinių vienetų tematikos (cit iš Staškevičiūtė ir Baranauskienė 2005, p. 203). Paprastai tautos siekia išsaugoti savo kultūrinės realijas ir pristatyti kitoms tautoms, todėl galima teigti, kad jas nesudėtinga pastebėti tekstuose.

Atlikus realiųjų rūšių apžvalgą įvairių autorių darbuose galima teigti, kad vertimo mokslo tyrėjai, lingvistai ir praktikai yra linkę pateikti gana abstrakčias realiųjų klasifikacijos gaires. Pastebėta, kad realiųjų klasifikacijų detalumas, realiųjų skirstymas į grupes priklauso nuo konkrečios tiriamosios medžiagos, jos žanrinio pobūdžio ir apimties, tačiau verta atkreipti dėmesį, kad visų autorių skirstyme išskirtos maisto ir gėrimų realijos, todėl tikslinga, šią realiųjų grupę panagrinėti plačiau.

1.3 Realijų vertimo galimybės

Tikriausiai kiekvienas vertėjas galėtų patvirtinti, kad realijų vertimas – tikras iššūkis. Vertimo vienetas – realija, vertimo kalboje dažniausiai neturi jokio atitikmens arba vertimo kalboje sukelia kitokias asociacijas nei originalo teksto kalbos skaitytojui. „Didėjant kultūriniais ryšiams globalizacijos kontekste, vertimo moksle ir kritikoje vis aktyviau svarstomi kalbų ir kultūrų veiksmingos komunikacijos, kultūrinio pažinimo per vertimus klausimai“ (Leonavičienė, 2014, p. 107). Ši darbo dalis skirta aptarti teorines realijų vertimo galimybes.

Lietuvoje realijų vertimas iš prancūzų kalbos į lietuvių kalbą nėra plačiai tyrinėtas, tačiau A. Leonavičienė (2014, 2014a) yra tyrusi lietuvių realijų vertimą į prancūzų kalbą. Tai – bene vieninteliai lietuvių ir prancūzų kalbų poros realijų vertimo tyrimai. 2015 m. Lolita Petrulionė apgynė daktaro disertaciją tema: „Kultūros elementų vertimas iš anglų į lietuvių ir rusų kalbas pagal Joanne Haris gurmaniškuosius romanus“, 2013 m. Jūratė Maksvytytė apgynė daktaro disertaciją tema: „Vertimo strategijos perteikiant realijų pavadinimus iš vokiečių į lietuvių kalbą“. Pastaraisiais metais vis dažniau realijų temą nagrinėja studentai bakalauro ir magistro darbuose. Realijų vertimo problemoms buvo skirtas dėmesys Lietuvos vertėjų sąjungos 2005 metais organizuotoje konferencijoje. 2010 metais J. Girčienė ir D. Liutkevičienė išleido žodynėlį „Sūrių pavadinimai“, kuris liudija lietuvių susidomėjimą kitų kraštų realijomis. Suprantama, lietuvių kultūroje sūrių tradicijos nėra labai gilios, tačiau į šalį importuojami sūriai iš įvairių pasaulio šalių, jų naudojimas gaminant patiekalus, lemia būtinybę leksikografams reaguoti į išaugusią produktų paklausą ir poreikį nuosekliai vartoti pasirinktus pavadinimus. Tais pačiais metais Valstybinė lietuvių kalbos komisija paskelbė svetimžodžių atitikmenų sąrašą (<http://www.vlkk.lt/aktualiausios-temos/svetimzodziu-atitikmenys/svetimzodziu-atitikmenu-sarasas-su-paaishkinimais>), kuriame didžioji svetimžodžiais vadinamų žodžių dalis yra įvairių kalbų realijos. Apskritai realijų apstu kiekvienoje kultūroje, kalboje ir jos geriausiai atsiskleidžia vertime, kuo geografiškai toliau šalys yra viena nuo kitos tuo, tikėtina, kad bus daugiau realijų. Žmones reikia supažindinti su realijomis ir galima teigti, kad realijų vertimas yra determinuotas laike, nes, tarkime, prieš 10 metų, kai kurie dalykai dar reikalavo paaiškinimo, o dabar jo nebereikia. Visa tai rodo, kad galime kalbėti apie tam tikrą realijų gyvavimo laiką, o vėliau su ja kultūriškai susipažinus, ji gali būti nustota laikyti realija.

Atliktuose realijų vertimo tyrimuose pateikiamos skirtingos jų vertimo galimybės. Nors mokslinėje literatūroje vertėjo atliekami veiksmai apibūdinami įvairiais terminais: strategijomis, metodais, pakeitimais ir kt. Galima teigti, kad vertėjo atliekamų veiksmų pavadinimas varijuoja dėl vertimo studijų tarpdiscipliniškumo, tyrėjų priklausymo vienai ar kitai teorinei mokyklai. Plačiau šią temą yra nagrinėjęs Yves Gambier (2010) straipsnyje „Vertimo strategijos ir taktikos“.

Kaip jau minėta anksčiau, realijų vertimo klausimas aktualus tiek praktiniu, tiek teoriniu požiūriu, todėl šioje darbo dalyje aptarsime realijų vertimo galimybes iš vertėjų praktikų perspektyvos ir pristatysime vertimo mokslo tyrėjų išvalgas, jų siūlymus realijų vertimo klausimais.

Vertėja praktikė H. Kobeckaitė dar 1980 metais siūlė galimus realijų vertimo variantus. „Daiktų, kurių nėra lietuvių kalboje ir kurių negalima pažymėti neutraliais žodžiais, pavadinimai transkribuojami pagal bendras lietuvių kalbos taisykles, pradedant prie jų vyriškos ar moteriškos giminės galūnes [...] 2. Jeigu daikto pavadinimas vartojamas tik vieną kartą, tai jis arba gali būti pakeistas išplėstu paaiškinimu, visiškai neminint svetimybės, arba jos transkripcija aiškinama tik tekste [...] o jeigu realijos pavadinimas tekste kartojasi ir yra funkcionalus, tai transkripcija turėtų būti aiškinama išnašoje, pabrėžiant specifines svetimumo objekto savybes. 3. Neaiškinamos galėtų likti tos svetimybės, kurios yra pakankamai paplitusios ne tik grožinėje literatūroje, bet ir periodinėje spaudoje, vadovėliuose, publicistikoje [...] 4. Leidžiant knygas vaikams, reikėtų stengtis išvis vengti svetimybų, o kai būtina jas transkribuoti, galima sudaryti žodynėlį knygos gale“ (Kobeckaitė, 1980, p. 262). Taigi, autorė išskyrė keturias realijų vertimo galimybes:

- 1) transkripciją;
- 2) paaiškinimą;
- 3) perkėlimą;
- 4) omisiją.

Šias realijų vertimo galimybes autorė siūlo remdamasi savo praktine patirtimi. H. Kobeckaitė teigia, kad „pedantiškas originalo raidės perteikimas gali virsti sunkiu balastu ir atgrasyti nuo skaitymo su kliūtimis“ (1980, p. 260), todėl pirmenybė teiktina svetimybų paaiškinimui arba jų omisijai. Autorė pristatydama trečią realijų vertimo galimybę pamini tik tai, kad tam tikrais atvejais realijos tekste gali būti neaiškinamos, tačiau autorė nesvarsto realijų vertimo galimybės jas pakeičiant savos kultūros elementais, klasifikacijoje išskiriama tik realijų omisijos galimybė. Anot Kobeckaitės (1980, p. 266), pagal galimybes į lietuvių kalbą išversti specifiniai terminai natūraliau įsilieja į tekstą, jis tampa sklandesnis ir net meniškesnis. Galima teigti, kad šiuo teiginiu autorė tarsi išvelgia realijų lokalizavimo galimybę, tačiau plačiau jos nenagrinėja. Vertimo praktikai į aktualų realijų vertimo klausimą dėmesį atkreipė ir vėlesniais metais, 2005-aisiais galimus realijų vertimo būdus aptarė J. Mikutytė ir I. Balčiūnienė.

Žymi vertėja iš anglų kalbos I. Balčiūnienė (2005) siūlo taikyti dešimt realijų vertimo strategijų :

- a) adaptavimą;
- b) kalkių kūrimą;
- c) naujažodžių kūrimą;
- d) žodžių įsisavinimą;
- e) generalizaciją;

- f) vertimą analogu;
- g) vertimą aprašomuoju būdu;
- h) paaiškinimus išnašose;
- i) realijų žodynėlį;
- j) realijų atsisakymą.

Pabrėžtina tai, kad dalis realijų vertimo strategijų sutampa su anksčiau aptartais H. Kobeckaitės realijų vertimo siūlymais. I. Balčiūnienės realijų vertimo siūlymai grįsti autorės praktine patirtimi ir svarstymais, kad nors realijos, pagal savo prigimtį, neturi atitikmenų kitoje kalboje, tačiau “vertime kiekvienas žodis privalo kalbėti,, (Balčiūnienė, 2005, p. 2), tad tarsi vertėjas turi ieškoti atitikmenų. Suprantama, kad vertėjas siekia nepalikti nebylių teksto vietų, tačiau laikantis holistinio požiūrio į vertimą, kai vertimo tekstas laikomas vieninga ir nedaloma visuma, tam tikros implikuotos originalo teksto reikšmės sąmoningai nutylimos ir eksplikuojamos. H. Kobeckaitė (1980) aptardama realijų grupę, kurią sudaro pavadinimai daiktų, kurių nėra vertėjo nacionalinėje aplinkoje, teigia, kad vertėjas gali elgtis labai įvairiai. Ji teigia, kad „vieni transkribuoja ir aiškina svetimą žodį tekste, taip jį praplėsdami, kiti nukelia paaiškinimą į puslapio apačią, toliau tekste vartodami svetimybę, tretį vartoja ir vieną, ir kitą būdą, o dar kiti, kaip minėta, leidžia skaitytojui pačiam sukti galvą, ką reiškia tas ar kitas nepažįstamas žodis“ (p. 261). Iš visų šiame darbe aptariamų vertėjų praktikų svarstymų apie realijų vertimą J. Mikutytė (2005) pateikia detaliausią realijų vertimo strategijų klasifikaciją:

- a) vertimą skoliniu, kai realiją žymintis žodis transkribuojamas. Pasak autorės, šią strategiją galima pasirinkti, kai manoma, kad skaitytojais realiją atpažįsta ir supranta;
- b) vertimą skoliniu su paaiškinimu, kuris organiškai įsilieja į tekstą ir yra tarsi nepastebimas;
- c) vertimą skoliniu ir jo paaiškinimu išnašose arba knygos gale;
- d) skolinio pritaikymą, taikant šią strategiją autorė siūlo skolinius transkribuoti;
- e) skolinio išskyrimą kalbinėmis arba grafinėmis priemonėmis;
- f) palikti originalią rašybą, kai realiją galima lengviau atpažinti jos originalia forma;
- g) realijos vertimo strategiją, jei tik tai įmanoma;
- h) vertimą kalke;
- i) naujadaro sukūrimą;
- j) generalizaciją, kai vertėjas parenka platesnės reikšmės vertimo vienetą;
- k) vertimą funkciniu analogu, kai vertėjas parenka tą pačią funkciją turinčiu žodžiu;
- l) vertimą parafraze, kai realiją vertėjas aprašo ar paaiškina;
- m) kontekstinį vertimą, kai realija yra labai svarbi ir pagal ją koreguojamas visas aplinkinis kontekstas;
- n) vertėjo pabaigos žodį arba pratarmę skirtą plačiau pristatyti kūrinyje esančias realijas;
- o) realijos naikinimą, kai ji kūrinyje neturi didelės reikšmės.

Pasak A. Leonavičienės, „vartojami vertimo būdų terminai ir jų samprata rodo J. Mikutytės lingvistinį požiūrį į realiųjų vertimą“ (2014, p. 103). Lingvistinio požiūrio į vertimą laikosi ir L. Pažūsis, jis aptaria ekvivalentų neturinčios leksikos vertimo variantus ir išskiria tokius vertimo būdus:

Tiesioginis (arba kopijuojamasis) vertimas. „Šis vertimo būdas rodo polinkį adekvataus norminio atitikmens neturinčio OK leksinio vieneto reikšmę VK tekste perteikti kopijuojant OK leksinio vieneto semantinę ir darybinę motyvaciją VK priemonėmis“ (Pažūsis, 2014, p. 255).

OK žodžio keitimas daliniu VK atitikmeniu arba VK dalinio atitikmens reikšmės plėtimas. Taikant šį vertimo būdą vertėjas kalboje egzistuojančiam žodžiui suteikia naują reikšmę, tačiau tokiu atveju vertėjas ne visada bus tikras, kad skaitytojas jį supras, nes „žodis nors ir savas, bus vartojamas neįprasta svetima reikšme“ (Pažūsis, 2014, p. 258).

Kalkiavimas. Taikant šį vertimo būdą vertimo kalboje atsiranda originalo kalbos „analogiškos darybos, arba struktūrinės, reikšmės dariniai ar žodžių junginiai“ (Pažūsis, 2014, p. 261). Žvelgiant iš teorinės perspektyvos vertimas tiesioginiu vertimo vienetu ir kalke yra labai panašūs, tad vargu ar tikslinga juos skirti į atskiras grupes.

Apytikslis vertimas. Remiantis L. Pažūsiu (2014) atliktu tyrimu šis vertimo būdas dažniausiai taikomas verčiant realijas. Autorius skiria du apytikslio vertimo pogrupius:

- a) *Vertimą funkcinio analogu (arba atitikmeniu).* Originalo kalbos realijai išversti vertėjas pasirenka vertimo kalbos „žodį, kuris reiškia nevisai tą pačią, bet analogišką funkciją atliekantį asmenį, instituciją ar daiktą, analogišką priemonę ar reiškinių“ (Pažūsis, 2014, p. 268). Funkciniu analogu išversta originalo kalbos leksika vertimo skaitytojui labiau suprantama, nei kai kurie variantai išversti kalkiavimo būdu. Šis būdas parankus, kai realija vertimo tekste neatlieka labai svarbios funkcijos, nes svarbiausia, kad pasakytas atitikmuo vertimo ir originalo kalbos skaitytojui sukeltų panašias asociacijas. L. Pažūsis teigia, kad „kai kurie vertimo tyrėjai, ypač pabrėžiantys kalbos ir kultūros sąsajas, kultūrinių realiųjų pavadinimų keitimą funkciniais atitikmenimis vadina kultūrine adaptacija [...] o tokius atitikmenis – kultūriniais atitikmenimis“ (Pažūsis, 2014, p. 272). Tokiais atvejais dingsta originalus realijos turinys ir jam suteikiamas vertimo kalbos realijos turinys.
- b) *Rūšinio pavadinimo (hiponimo) keitimas gimininiu pavadinimu (hiperonimo).* Iš esmės šis pakeitimas sietinas su žodžio reikšmės išplėtimu, t.y. siauresnės reikšmės žodį pakeisti platesnės reikšmės žodžiu. Toks pakeitimas vertimo kalboje neužtikrina visiškos semantinės atitikties ir gali tik iš dalies atskleisti svetimos realijos specifinį turinį ir koloritą. L. Pažūsis (2014, p. 277) teigia, kad dviejų vertimo būdų derinimas yra labai

tinkamas vertimo tekste perteikiant originalo kalbos realijas, pavyzdžiui, tabasko padažas, „Evian“ mineralinis vanduo ir kt., nes tokiu būdu išlaikoma svetimumo forma, tačiau pridedant realiją paaiškinantį žodį nusakoma sąvokos esmė.

Aprašomasis (arba nusakomasis) vertimo būdas. Taikant šį vertimo būdą vertėjas neprivalo nuolat naudoti to paties realijos aprašymo, todėl kiekvieną kartą originalo tekste susidūręs su realija jis ją gali organiškai įlieti į tekstą atsižvelgdamas į visos situacijos kontekstą, į tai, ar realija tekste minima pirmą kartą ir kt. L. Pažūsis (2014, p. 281) teigia, kad pasitaiko atveju, kai aprašomuoju būdu išverstas realijos pavadinimas konkuruoja su skoliniu. Tačiau žodis konkuruoja, aptariamoje situacijoje yra gana stiprus, nes vertėjas turėdamas galimybę pasirinkti tiek vieną, tiek kitą vertimo variantą pasirenka tą, kuris labiau tinka pagal verčiamo teksto stilių, laikmetį ir kitus veiksnius.

Kontekstinis vertimas. Šis vertimo būdas taikomas originalo kalbos vienetus verčiant atsižvelgus į visą kontekstą, kitaip tariant remiantis kalbine situacija.

Pasak, L. Pažūsis (2014, p. 237), grožinės literatūros vertimuose realijas įvardijantys svetimžodžiai tekste gali būti išskirti grafiškai, t.y. kabutėmis arba kursyvu, arba pakomentuojami. Pastarasis pasirinkimas yra diskutuotinas, kadangi vertėjas gali būti labai plataus kultūrinio pažinimo, todėl tam tikrų teksto realijų papildomai aiškinti tekste nematys prasmės arba jau gerai pažįstamas realijas aiškins tekste labai skrupulingai. Tiek vienas, tiek kitas kraštutinis kenkia verčiamo teksto kokybei, nes vienu atveju skaitytojas nesupras daug teksto informacijos, o kitu atveju, tekstas apsunkinamas pertekliniais vienetais, todėl jį sunku skaityti. Ankstesniame skyriuje aptarta, kad lingvistinio požiūrio į vertimą laikosi ir J. Maksvytytė (2013, p. 12–13), autorė skiria keletą realijų pavadinimų perteikimo būdų: pilnuosius, dalinius ir nulinius ekvivalentus. Priklausomai nuo realijų pavadinimų grupės, jų vertimo galimybės gali skirtis. Pavyzdžiui, etnografinius realijų pavadinimus, J. Maksvytytės tyrimo duomenimis, galima versti pilnaisiais ekvivalentais, t. y. realijos pavadinimo perteikimas iš vokiečių į lietuvių kalbą galimas taikant:

- fonetinę-fonologinę ir morfologinę adaptaciją bei aprašomąjį paaiškinimą;
- kalkę su konkretizuojančiu hiperonimu;
- sinoniminį vertimą, vietos / etninės priklausomybės nuorodą bei dalykinės srities nuorodą;
- perteikimą hiperonimu /sinonimu bei nuoroda apie funkciją arba, kai vertime pritaikomas senosios lietuvių kalbos žodis.

J. Maksvytytė taip pat skiria ir dalinius etnografinių realijų pavadinimų ekvivalentus, kai jie vertimo kalbos tekste perteikiami taikant:

- fonetinę-fonologinę ir morfologinę adaptaciją bei parodomąjį įvardį;
- kalkę ir paaiškinant semantinį ryšį tarp komponentų;

- analogą iš trečiosios kalbos;
- analogą su nuoroda į kokybę;
- nuorodą į formą, funkciją;
- papildomai paaiškinant vertimo kalbos tradiciją;
- hiperonimą;
- iš dalies klaidinantį perteikimą analogu.

Nuliniu realiųjų pavadinimų ekvivalentu autorė laiko tokius vienetus, kurie kalboje dar neturi pastovių atitikmenų. Tačiau realiųjų pavadinimai vertimuose gali turėti kelias formas priklausomai nuo konteksto, pavyzdžiui tiesioginio vertimo ir hiperonimo formą. Vienoje iš tyrimo išvadų autorė teigia, kad realiųjų pavadinimų „neišverčiamumas egzistuoja tik kalbiniame lygmenyje ir tik laikinai, nes pažinus nekalbinę OK tikrovę ir realijos pavadinimu žymimą nekalbinį objektą, bent iš dalies įmanomas jo perteikimas kita kalba, kuris vėliau potencialiai gali tapti jo pilnuoju ekvivalentu“ (2013, p. 18). Pastarasis teiginys tarsi patvirtina šiame darbe išsakytą nuostatą, kad realijos kalboje turi tam tikrą gyvavimo laiką, po kurio tam tikros realijos aiškinti nebereikia. Apžvelgus realiųjų pavadinimų vertimo strategijas tampa neaišku kur yra riba tarp pilnojo ir dalinio ekvivalento, nes daliniu ir pilnuoju ekvivalentu gali tapti realijos vertimas hiperonimu. Apskritai skirstymas į dalinius, pilnuosius ir nulinius ekvivalentus gali būti vertinamas gana subjektyviai. Verta pastebėti, kad autorės požiūrį į realijas ir jų vertimą lemia polinkis atsiriboti nuo aplinkinio realijos konteksto, verčiamo teksto žanro ir kitų veiksnių, kurie lemia tekste taikomas realiųjų vertimo strategijas. Autorės siūlomos realiųjų pavadinimų vertimo strategijos beveik visos yra kombinuotos t. y., taikomos kelios vertimo strategijos vienu metu. Pasak J. Maksvytytės, realiųjų pavadinimus verčiant kalke ir paaiškinant ryšį tarp komponentų prarandama su kultūrine specifika susijusi informacija. Papildomas vertimo kalbos tradicijos paaiškinimas taip pat lemia su kultūrine specifika susijusios informacijos praradimą (2013, p. 13). Žvelgiant iš lingvistinės perspektyvos realijos semantikoje dažnai slypi kultūrinės reikšmės komponentas. „Pasitaiko atvejų, kad [...] žodis visa savo semantine sandara (viena ar visomis reikšmėmis) sutampa su atitikmens semantika“ (Jakaitienė 2005, p. 150). Todėl, „versti tai reiškia vienos kalbos žinutę (ar jos dalį) pakeisti ekvivalentiška kitos kalbos žinute“ (Pergnier, 1993, p. 17). Tačiau Melninkienė (2010) iš leksikografinės pozicijos teigia, kad perėjimas nuo vieno leksinio kodo prie kito tampa tikru iššūkiu, ekvivalentų neturinčią leksiką sudėtinga perteikti kita kalba „nes jose nuo leksinės, gramatinės, stilistinės ir vertinamosios reikšmės yra neatsiejamas jų kultūrinis komponentas, suteikiantis neįkainojamos informacijos apie šiais žodžiais įvardytų reiškinių ypatumus ir jų vaidmenį konkrečiai kalbinei bendruomenei,“ (p. 46). Kultūrinės reikšmės svarba realiųjų vertimuose neabejojama, tačiau kartais tenka atsižvelgti į teksto adresato kalbinius lūkesčius, kurie determinuoja vertimo kalbos priemonių parinkimą. P. Lerat'as aptardamas vertimo ir terminologijos klausimus teigė, kad kultūriniu ir kognityvinius požiūriu vertimas kelia komunikacijos problemas, o lingvistiniu –

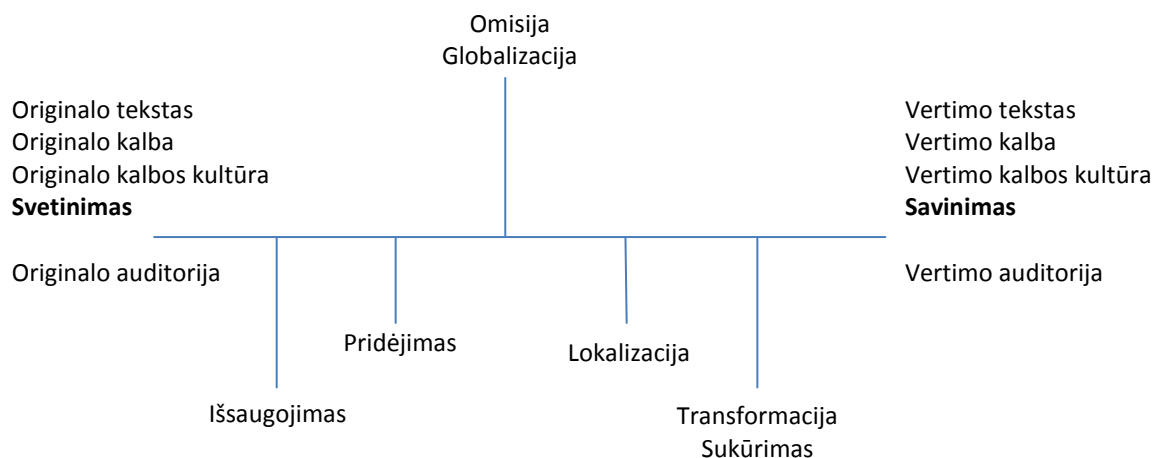
terminologijos (1995, p. 94). Žymus vertimo tyrėjas J. Nida svarstė, kad „vertėjui turbūt sunkiausia perteikti realijas. Versdamas tekstą, kuriame pasitaiko tokių realiųjų, kurių nėra vertimo kalboje, vertėjas dažnai privalo ieškoti visokiausių nusakomųjų ekvivalentų, kad išaiškintų tai, kas visiškai nesuprantama skaitytojui. O jeigu vertimo kalboje esama realijos, kuri verčiamo dokumento tekste nėra įvardyta, vertėjas turi sugebėti perteikti tai kas originale tik implikuojama (1989, p. 225). Neatsižvelgus į kultūrinio reikšmės komponento niuansus, neįmanoma rasti adekvataus atitikmens verčiamojoje kalboje. E. E. Davies (2003) aptardamas realiųjų vertimą Hario Poterio knygose išskyrė septynias vertimo strategijas. Pirmoji – išsaugojimo (angl. *preservation*), kai originalo kalbos tekstas visiškai nekeičiamas ir perkeliamas į vertimo kalbą. Autorius aptardamas šį vertimo būdą teigė, kad „pasiskolinti kalbos vienetai ilgainiui gali visiškai integruotis vertimo kalboje“ (Davies, 2003, p. 73). Tačiau svarbu ir tai, kad skaitytojas perskaitęs sakinį, kuriame yra išsaugota realija, susikurtų tapatų vaizdą, koks kyla originalo kalbos skaitytojui. Išsaugojimo strategijai autorius tiesioginio ir pažodinio vertimo atvejus. Tais atvejais, kai skaitytojas gali nesuprasti *išsaugoto* originalo kalbos teksto reikšmės vertėjas, naudodamasis pridėjimo strategija (angl. *addition*), paaiškina tekstą, papildo informaciją. Realiją vertėjas gali paaiškinti realiją pridėdamas vieną ar kelis žodžius. Kitaip tariant, papildomomis kalbos priemonėmis eksplikuoti nežinomą kalbos vienetą. Pavyzdžiui, L. Petrulionė teigia, kad 18 iš 29 kultūros elementų priskirtų maisto kategorijai eksplikuojami išnašose (2015, p. 14). Dėl įvairių priežasčių autorius gali taikyti vertimo vienetų praleidimo (angl. *omission*) strategiją. Viena tokių priežasčių galėtų būti tai, kad realiją žymintis teksto vienetas vertimo kalboje būtų perteklinis arba, kai žvelgiant į tekstą holistiniu požiūriu, realija suprantama iš bendro konteksto. Globalizacijos (angl. *globalization*) strategija autorius vadina vertėjo pasirinkimą originalo teksto vienetus versti platesnės reikšmės žodžiais. Kitaip tariant, vertėjas vietoj hiponiminės sąvokos gali pasirinkti hiperonimą. Tokie atvejai tikėtini, kai originalo kultūra turi stiprias tradicijas vienoje srityje, tad natūralu, kad ir tos srities žodynas gali būti platesnis. E. Deltuvaitės ir R. Klioštoraitytės 2013 metais atlikto tyrimo duomenimis generalizacijos strategija taikyta verčiant itališko kolorito turinčias realijas, pavyzdžiui, itališkų valgių pavadinimus, lėmė, kad buvo prarasta Italijai būdingo kultūrinio kolorito bruožai. Autorės teigia, kad „generalizacijos strategija pateisinama tuo, kad vienas iš vertimo adresatų yra vaikas, galintis nesuprasti žodžių, kuriais įvardijamos jam nežinomos realijos, reikšmės“ (2013, p. 127). Galima teigti, kad tam tikrų strategijų naudojimą ir kultūrinius praradimus gali pateisinti teksto žanras ir teksto tikslinė auditorija.

Taikant lokalizacijos (angl. *localization*) strategiją parenkamas vertimo kalboje panašią prasmę turintis žodis. Taikant šią strategiją atsisakoma specifinio kultūrinio originalo kalbos komponento, jis neutralizuojamas parenkant vertimo kalbos atitikmenį. Tačiau lokalizacijos strategijai E. E. Davies priskiria fonologinę adaptaciją pagal vertimo kalbos taisykles. E. Jaleniausienė ir V. Čičelytė atlikusios vardų vertimo tyrimą teigia, kad pritaikius lokalizacijos strategiją verčiant vardus į lietuvių

kalbą prarandamos originalo tekste glūdinčios asociacijos (2009, p. 36). L. Petrulionė 2015 metais atlikto tyrimo duomenimis net 59 proc atvejų taikyta lokalizacijos strategija verčiant tikrinius vardus į lietuvių kalbą (p. 14).

E. E. Davies skiria net tam tikrą originalo teksto išdarymo strategiją vadinamą – transformacija (angl. *transformations*). Transformacijos atvejais laikomi tokie pavyzdžiai, kai originalo tekste buvusi realija pakeičiama neatpažįstamai. Atvejus, kai vertėjas vertimo tekste įterpia realiją, kurios nėra originalo kalbose tekste autorius išskyrė į atskirą sukūrimo (angl. *creation*) strategiją.

E. Jaleniauskiene ir V. Čičelytė (2009, p. 33) pateikia grafinę E. E. Davies vertimo strategijų klasifikaciją (žr. 1 paveikslėlis. Grafinis E. E. Davies vertimo strategijų vaizdavimas). Pasak autorių, transformacijos ir sukūrimo vertimo strategijos yra labai panašios, tad jas galima nagrinėti kaip vieną, bendrą vertimo strategiją.

1 paveikslėlis. Grafinis E. E. Davies vertimo strategijų vaizdavimas

Pateiktas grafinis vertimo strategijų modelis leidžia lengviau suvokti taikomų vertimo strategijų sampratą vertimo auditorijos atžvilgiu. Originalo kalbos vieneto išsaugojimo strategija laikytina mažiausiai palankia vertimo strategija vertimo skaitytojo atžvilgiu, o transformacijos ir sukūrimo strategijos – veda prie labiausiai išieškotų vertimo sprendimų, lengviausiai suprantamų vertimo auditorijos skaitytojams. Autorės teigia, kad „dauguma vertimo specialistų sutinka, jog asmenvardžių ir kitų kultūrinių elementų vertimo polinkiai suaugusiems ir vaikams skirtoje literatūroje gali skirtis, nes pastarųjų auditorija laikoma ypatinga, kuriai reikia pateikti jau pažįstamus kultūrinius elementus“ (E. Jaleniauskiene, V. Čičelytė, 2009, p. 34). Remiantis grafike pavaizduota realijų svetinimo ir savinimo samprata šio darbo tiriamojoje dalyje siekiama pagrįsti darbo pradžioje iškeltą hipotezę.

L. Petrulionė (2015) teigia, kad E. E. Davies plačiai apibrėžiamas strategijas tikslinga skirstyti smulkiau, tai yra: išsaugojimo strategiją į pažodinio ir tiesioginio vertimo, pridėjimo strategiją į vidinę „kai papildoma informacija įterpiama tiesiogiai į tekstą“ (2015, p. 12) ir išorinę (kai papildoma

informacija pateikiama išnašose), lokalizacijos strategiją į aukštesnio (kai kitos kultūros realija pakeičiama vietine) ir žemesnio lygio (kai realija gramatiškai adaptuojama).

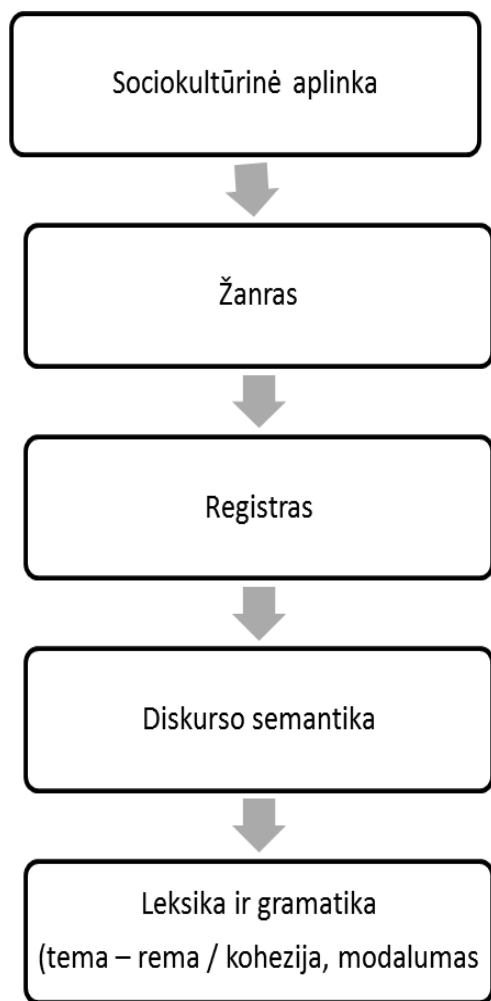
A. Leonavičienė (2014), nagrinėjusi kultūrinių realijų vertimą lietuvių kalbos į prancūzų kalbą meninio stiliaus tekstuose, išskyrė penkias strategijas:

1. *realijos eksplikaciją* – „autentiškos rašybos vienetų išsaugojimą arba jų kultūrinių ekvivalentų pateikimą nusakant jais implikuojamas kultūrinės reikšmes ir asociacijas“ (Leonavičienė, 2014, p. 108);
2. *realijos perkėlimą* arba *kultūrinės realijos išsaugojimą*, kai originaliai arba adaptuotos rašybos realijai vertimo tekste nepateikiama jokių papildomų paaiškinimų;
3. *kultūrinį aktualizavimą* – originalo kalbos realijos pakeitimą vertimo kalbos žodžiais turinčiais panašią reikšmę;
4. *konversiją* – „realijos perteikimą tarpinės trečiosios kalbos vienetu – svetimybė“ (Leonavičienė, 2014, p.108);
5. *praleidimą* – vertimo kalbos tekste atsisakoma originalo kalbos tekste vartotų realijų vertimo.

Remiantis A. Leonavičienės atliktu tyrimu (2014, p. 107) 49 proc. visų tiriamosios medžiagos realijų buvo buities, realijos, kurioms priklauso drabužių, maisto, pinigų, buities rakandų, įrankių, būsto, baldų ir kt., pavadinimai. Autorė kultūrinių realijų vertimą traktuoja kaip dalinę adaptaciją, priklausančią nuo viso teksto adaptacijos strategijos. Grožiniuose kūriniuose galima užtikrinti viso teksto adekvatumą ir referencinio turinio perteikimą, tačiau kalbant apie specifinį receptų žanrą vertėjams sunku prisitaikyti prie nusistovėjusių normų, nes tam tikra prasme vertėjas pradeda dirbti ir leksikografo darbu. „Vertėjui svarbiausia – užtikrinti viso teksto adekvatumą, net jei jo elementai tiesiogiai ir nesutampa“ (Melnikienė, 2010, p. 48).

Aptarus vertimo praktikų ir vertimo tyrėjų svarstymus realijų vertimo klausimais galima teigti, kad vertimo strategijų pasirinkimas priklauso nuo žanro, nes žanras determinuoja kalbos priemonių pasirinkimą, tad kartu lemia ir konkrečiam teksto žanrui taikomas vertimo strategijas. Lietuvių kalbotyroje R. Marcinkevičienė teksto žanrą vadina literatūros ar meno kūrinių skirstymo pagal sandaros savybes vienetą, kuriam būdingas ne koks nors vienas požymis, o visas požymių rinkinys (2008, p. 12-13). Vertimo tyrėja A. Leonavičienė teigia, kad „kiekybiškai dažnesni vertimai leidžia rasti vienos ar kitos kultūros reikšmių vertimo tradicijai, kuri nustato tam tikrą normą. Ši norma nėra kodifikuota, griežtai reguliuojama, ji prilygsta nerašytoms taisyklėms ir kyla iš konkrečios kultūrinės bendruomenės lūkesčių apibrėžtu laikotarpiu“ (2014b, p. 38). Panašaus požiūrio laikosi ir E. Deltuvaitė su R. Klioštoraitytė, „aptardami realijų vertimo strategijas, vertimo tyrinėtojai nurodo kriterijus, į kuriuos reikėtų atsižvelgti, perteikiant realijas kita kalba. Pavyzdžiui, svarbu atsižvelgti į teksto žanrą, nes verčiant tam tikro teksto žanro tekstus, kai kurios vertimo strategijos gali būti visiškai netinkamos“ (2013, p. 119). Žanriniai teksto vertimo reikalavimai taip pat sietini su vertimo teksto

skaitytojo lūkesčiais tai reiškia, kad skaitytojas (teksto adresatas) prieš skaitydamas tekstą jau žino kokios kalbinės raiškos gali tikėtis. Pasak I. Žindžiuvienės (2012), „šiuolaikinis skaitytojas tiek originalų tekstą, tiek jo vertimą renkasi pagal populiariosios grožinės literatūros žanrą, jau turėdamas minimalių žinių apie tam tikro žanro vystymąsi“ (p. 119). Autorės išsakyta mintis taikytina bendrai visiems teksto žanrams. „Nustatyta, jog populiariosios grožinės literatūros, trilerio, vertimo procesui didelės įtakos turi literatūrinio žanro samprata, taigi, žanras tampa identifikaciniu vertimo, kaip komunikacijos elementu“ (Žindžiuvienė, 2012, p. 118). Teksto žanro ir kalbos ryšį J. Munday iliustruoja grafiku (žr. 2 paveikslėlis. Žanro ir kalbos ryšys), juo norima parodyti, kad žanrą formuoja tam tikra sociokultūrinė aplinka, teksto skaitytojų lūkesčiai ir įpročiai, tada žanras įgauna kalbos registro ir diskurso semantikos bruožų ir galiausiai keturi komponentai realizuojami teksto pavidalu. „Galutinę formą bet koks teksto žanras įgauna tik konkrečioje kultūrinėje visuomenėje, nes yra pritaikomas prie tos visuomenės kalbos ir apskritai prie viso kultūrinio konteksto (Munday, 2002, p. 90). Atsižvelgiant į tai, tikėtina, kad skirtingose visuomenėse egzistuoja skirtingi žanriniai susitarimai.“ (D. Kalinauskaitė, 2014, p. 3).

2 paveikslėlis. Žanro ir kalbos ryšys.

Vertimo teorinės literatūros ir praktikų pastebėjimų įžvalgos realijų vertimo klausimais leidžia teigti, kad dar nėra susiformavusio vieningo požiūrio į realijų vertimą. Verta pastebėti, kad realijų vertimo klausimai glaudžiai siejasi su verčiamo teksto žanru, žanriniais skaitytojų lūkesčiais, kurie determinuoja leksines realijų vertimo priemones. Nagrinėjant atliktus realijų vertimo tyrimus galima pastebėti, kad neretai autoriai mini tas pačias realijų vertimo galimybes pavyzdžiui, lokalizaciją, generalizaciją, eksplikaciją, omisiją. Apibendrinant galima teigti, kad renkantis vertimo strategiją svarbu realiją suvokti holistiškai t. y. realiją vertinti teksto visumos požiūriu.

2. REALIJŲ VERTIMAS KULINARINĖSE KNYGOSE IŠ PRANCŪZŲ Į LIETUVIŲ KALBĄ

Šis skyrius suskirstytas į tris dalis, kuriose realiųjų tyrimo rezultatai aptariami įvairiais aspektais. Pirmojoje dalyje pristatoma tiriamaoji medžiaga ir tyrimo metodologija. Antroje dalyje pateikiama materialiosios kultūros maisto realiųjų klasifikacija ir analizė, parengta tiriamosios medžiagos pagrindu. Trečioje skyriaus dalyje aptariama maisto realiųjų vertimo strategijų kiekybinis pasiskirstymas, realiųjų vertimo strategijų klasifikacija ir kiekvienos realiųjų grupės pagal vertimo strategijas analizė.

2.1 Tyrimo metodologija

Darbo teorinėje dalyje aptartos teorinės įžvalgos taikomos analizuojant ir vertinant tiriamąją medžiagą. Analizė atliekama aprašomuoju, kiekybiniu ir gretinamuoju tyrimo metodu.

Taikant kiekybinį tyrimo metodą darbe nustatomas realiųjų pasiskirstymas pagal vertimo strategijas, dažnesni realiųjų vertimo polinkiai, taip pat realiųjų pasiskirstymas į materialiosios kultūros maisto realiųjų pogrupius. Darbe tiriamaoji medžiaga analizuojama taikant gretinamąjį tyrimo metodą. Anot J. Palionio, „gretinamasis, arba konfrontacinis, metodas yra toks, kai tiriamos bei aiškinamos dviejų ar net kelių kalbų struktūros bendrybės ir skirtybės“ (Palionis, 1999, p. 268). Šis tyrimo metodas ypač tinkamas analizuoti dviejų kalbų vertimus geriau pažinti gretinamas kalbas, nustatyti tam tikrą vertėjo elgesio tendencingumą. Taikant aprašomąjį tyrimo metodą gauti tyrimo duomenys analizuojami, aptariami rezultatai, tuo siekiama pateikti ir paaiškinti būdingiausias ar išskirtinius maisto realiųjų vertimo atvejus, akcentuojant kalbinius ir kultūrinius skirtumus.

Tiriamoje dalyje nagrinėjama 332 maisto realiųjų pavyzdžiai prancūzų kalba ir jų vertimai į lietuvių kalbą. Tiriamaoji medžiaga surinkta iš dviejų Valérie Drouet ir Pierre-Louis Viel kulinarinių knygų „Boucherie!“ ir „Fish & co“, išleistų 2013 ir 2014 metais. Tiriamųjų knygų vertimai lietuvių kalba publikuoti 2014 ir 2016 metais. Nagrinėjant tiriamosios medžiagos realijas laikomasi holistinio požiūrio tiek į originalo, tiek į vertimo tekstą, todėl analizuojant realiųjų vertimo strategijas, į atskiro vieneto vertimo sprendimus žvelgiama iš žanrinės teksto visumos perspektyvos.

Tiriamaoji medžiaga surinkta laikantis darbo autorės nustatytų realijoms keliamų reikalavimų. Pirmiausia atsisakyta tirti tik prancūziškos kilmės realijas, todėl tiriamųjų realiųjų kilmė nevienalytė. Maisto kultūra yra daugiasluksnė ir virtuvės šefas, ar recepto autorius gali laisvai interpretuoti maisto tema, įvesti kitų kultūrų maisto elementus ir tradicinius prancūziškus patiekalus gaminti kitaip. Antra, realijomis atsisakyta laikyti augalus, gyvulius ar žuvis, nes jų pažinimas sietinas su asmeniniu

kultūriniu pažinimu. Trečia, maisto realijų pogrupiui priskiriamos realijos žyminčios maisto produktus, gaminius, patiekalus kurie:

1. yra pagaminti iš Lietuvoje neaugančių augalų, vaisių, daržovių ar kt;
2. yra pagaminti iš Lietuvoje augančių augalų, vaisių, daržovių ar kt., tačiau turi savitą kultūriškai determinuotą pavadinimą;
3. turi tam tikrą kultūrinę, istorinę reikšmę originalaus teksto kalbos kultūroje;
4. yra pavadinti gaminio ar patiekalo recepto kūrėjo garbei ar pagal paplitimo vietą;
5. egzistuoja vertimo kultūroje, tačiau yra suvokiami kaip užsienio kultūros dalis;
6. neegzistuoja vertimo kultūroje, todėl yra mažai žinomi.

Remiantis tiriamąja medžiaga sudaryta maisto realijų klasifikacija. Atsižvelgiant į tai, kad šiuo tyrimu siekiama realijas analizuoti iš vertimo perspektyvos, dvikalbė tiriamoji medžiaga suskirstyta pagal vertimo strategijas taikant E. E. Davies vertimo strategijų klasifikaciją. Materialiosios kultūros maisto realijų vertimai iš prancūzų į lietuvių kalbą nustatyti laikantis E. E. Davies vertimo strategijų apibrėžimo pristatyto šio darbo teorinėje dalyje.

2.2 Tiriamosios medžiagos maisto realiųjų klasifikacija ir kiekybinis pasiskirstymas

Teorinėje darbo dalyje minėta, kad realiųjų skirstymas gali būti įvairus ir klasifikacijos detalumas priklauso nuo tiriamosios medžiagos imties ir darbo autoriaus tikslų. Šiame darbe ištyrus 332 tiriamosios medžiagos realiųjų pavyzdžius, nustatyta vienuolika materialiosios kultūros maisto realiųjų pogrupių (žr. 1 lentelė. Maisto realiųjų klasifikacija pagal vartojimo dažnį). Maisto realiųjų klasifikacija paremta prancūziškais realiųjų pavadinimais, jų vertimo klausimai bus nagrinėjami kitame šio darbo skyriuje.

1 Lentelė. Maisto realiųjų klasifikacija pagal vartojimo dažnį

Eil. Nr.	Maisto realiųjų pogrupio pavadinimas	Pavyzdžių skaičius tiriamojoje medžiagoje
1.	padažai	107
2.	mėsos patiekalai ir gaminiai	65
3.	sūriai	55
4.	prieskoniai	46
5.	kita	26
6.	miltų patiekalai ir gaminiai	10
7.	daržovių patiekalai ir gaminiai	7
8.	gėrimai	4
9.	bulvių patiekalai ir gaminiai	4
10.	kruopų patiekalai ir gaminiai	4
11.	žuvies, jūros gėrybių patiekalai ir gaminiai	4
Iš viso:		332

Tiriamojoje medžiagoje rasta daugiausia pavyzdžių, žyminčių padažų pavadinimus, pavyzdžiui, padažas „vyno pirklys“ (1 pavyzdys), tabasko padažas (2 pavyzdys), berno padažas (3 pavyzdys), piperade padažas (4 pavyzdys) ir kt. Galima daryti prielaidą, jog ši realiųjų grupė tiriamojoje medžiagoje yra gausiausia, nes Lietuvoje nėra išsivysčiusios padažų gamybos tradicijos, tad nėra ir pavadinimų įvairiems padažams pavadinti. Kita vertus, kai kurie iš pateiktų padažų pavyzdžių gaminami iš Lietuvoje ar aplinkinėse teritorijose neaugančių maisto produktų, tad pats padažas mūsų kultūros atstovams laikytinas svetimu, nepažįstamu. Pavyzdžiui, berno padažas gaminamas olandiško padažo pagrindu, kuris laikytinas vienu iš penkių bazinių prancūzų virtuvės padažų. Šis padažas buvo išrastas atsitiktinai, o pavadintas Berno padažu ne dėl vietovės kurioje buvo sukurtas, o dėl to, kad jį sukūręs virtuvės šefas Jean-Louis-François Collinet buvo iš Berno. Tradiciškai šis padažas patiekiamas

prie mėsos patiekalų. Kitas maisto realijų kategorijai padažų pogrupiui priskiriamas padažas „vyno pirklys“ Prancūzijoje dar žinomas kaip Bordo padažas, jis yra vienas iš tradicinės prancūzų virtuvės padažų, kurio gamybos nereikia aiškinti nė vienam prancūzui. O kitų kultūrų atstovams reikia paaiškinti, kad padažas gaminamas vyno pagrindu su smulkintais askaloniniais česnakais ir grietinėle.

- (1) Dégustez-les aussitôt avec le gratin dauphinois bien chaud et **la sauce marchand de vin** (2013, p. 40).
- (2) Déposez-les dans une casserole avec 120 g de ketchup, 25 g de sucre roux, 3 cuillerées à soupe de sauce soja sucrée, 1 cuillerée à soupe de **Tabasco®**, 15 cl de fond de veau corsé (voir chapitre "les fonds") et du sel (Valérie Drouet ir Pierre- Louis Viel, 2013, p. 10).
- (3) Passez **la béarnaise** dans une passoire fine puis ajoutez 1 cuillerée à soupe d'estragon haché (2013, p. 10).
- (4) Accompagnez les crépinettes d'**une piperade** ou d'un caviar d'aubergine (2013, p. 92).

Antra kiekybiškai gausi realijų pavyzdžių grupė žymi mėsos patiekalus ir gaminius. Šiam realijų pogrupiui priskirtina: čiorisas, dešra *Andouille*, vytinta šoninė *Pancetta*, Parmos kumpis ir kt. Ši realijų grupė sietina su išskirtinėmis mėsos gamybos tradicijomis, kartais mėsos gaminys gaminamas tik iš tam tikros rūšies mėsos arba, pavyzdžiui, dešros ar kumpiai brandinami natūralią drėgmę turinčiuose rūsiuose tam tikroje geografinėje vietovėje. Pavyzdžiui, tradicinis ispaniškas čiorisas (5 pavyzdys) gaminamas iš smulkintos kiaulienos mėsos sumaišytos su paprikomis, česnakais ir kt. Šios dešros tapo gana populiaros, tad jų galima rasti ir kitose šalyse, pavyzdžiui, Vokietijoje čioriso tipo dešros gaminamos naudojant jautieną. Tiriamojoje medžiagoje rasta pavyzdžių žyminčių itališkų mėsos produktų realijas, pavyzdžiui, vytinta šoninė *Pancetta* (6 pavyzdys). Apskritai, mėsa yra toks maistas, kuris turi savitas gamybos tradicijas visose kultūrose. Lietuvoje žinome kas yra vytinta šoninė, tačiau pagal lietuviškas gamybos tradicijas paruošta vytinta šoninė skiriasi nuo itališkos *Pancettos*, nes pastaroji 3 mėnesius vytinama susukta į ritinį, kad išlaikytų kuo daugiau drėgmės ir naudojama kaip užkandis ar kitų patiekalų ingredientas. Aptarti pavyzdžiai rodo, kad realijos kitose kultūrose gali turėti tam tikrų atitikmenų arba variantų. Tačiau pasitaiko atvejų, kai realija originalo kultūroje turi variantų, pavyzdžiui dešra *Andouille* (7 pavyzdys), prancūzų kalba žodis *andouille* reiškia dešrą. Tačiau *andouille* prancūzų kultūroje gali reikšti net tokias dešras, kurias reikia valgyti šaukšteliu ir tokias, kurios patiekiamos kaip užkandis. *Andouille* dešrų pavadinimai varijuoja priklausomai nuo receptūros, gamybos būdo.

- (5) Répartissez harmonieusement les rondelles de **chorizo** et les tranches de manchego dans toutes les entailles de la viande à la façon Orloff (2013, p. 113)

(6) Sur chaque tranche de **pancetta**, déposez 2 gambas et enroulez grossièrement. (Valérie Drouet ir Pierre- Louis Viel, 2014, p. 80)

(7) 500 g d'**andouille de Guémené ou de Vire** (2014, p. 98)

Trečia pagal dažnį realiųjų grupę žymi sūrių pavadinimus. Daugiausia surinktų tiriamosios medžiagos pavyzdžių sudaro prancūziškų sūrių pavadinimai, rasti keli pavyzdžiai žymintys ispaniškus sūrius. Tyrimo pradžioje buvo tikimasi, kad realijomis laikomi sūrių pavadinimai tiriamojoje medžiagoje bus vieni iš gausiausių, nes natūralu, kad galias sūrių gamybos tradicijas turintys prancūzai juos dažnai naudoja kaip kitų patiekalų sudedamąją dalį. Tiriamojoje medžiagoje rasti 55 pavyzdžiai su sūrius žyminčiomis realijomis. Pavyzdžiui, kamamberas, rokforas, mančegas, parmezas, pekorinas, mocarela ir kt. Visi pavyzdžiuose paminėti sūriai laikytini realijomis ir sietini su tam tikra paplitimo teritorija, tradicijomis. Pavyzdžiui, ispaniškas Mančego sūris gaminamas iš Manchenga veislės avių pieno Kastilijos ir La Mančos regione, reprezentuoja ispaniškas sūrių gamybos tradicijas. Mančegą ispanai valgo su saldžiu svarainių sūriu, tačiau kitose kultūrose jo panaudojimas gali būti įvairus. Italijoje Emilija-Romanija ir Lombardijos regione gaminamas parmezano sūris (9 pavyzdys) turi saugomą kilmės vietos nuorodą, tai reiškia, kad sūris gali būti vadinamas parmezanu tik tada, kai visos produkto gamybos stadijos atliekamos Emilija-Romanija ir Lombardijos regione. Dar vienas itališkas avių pieno sūris turintis kokybės nuorodą – pekorino sūris. Net penkios pekorino rūšys turi saugomą vietos kilmės nuorodą, tad kiekvienas sūrio pavadinimas turi tam tikrą kultūrinę reikšmę

(8) Ficelez fermement le tout: aucun morceau de chorizo ou de **manchego** ne doit s'échapper (2013, p. 113).

(9) Répartissez à l'intérieur le **parmesan** râpé et la sauge hachée (2014, p. 110).

(10) Ajoutez ensuite la mie de pain imbibée de lait, le **pecorino**, du sel et du poivre (2014, p. 100).

Tiriamojoje medžiagoje kiekybiškai pakankamai dažna realiųjų grupė – prieskoniai. Kaip jau minėta darbo metodologinėje dalyje, darbe realijomis nelaikytina prieskoniniai augalai, nors ir jie gali būti siejami su tam tikra kultūra ar skirtingu prieskonio traktavimu. Pavyzdžiui, Lietuvoje gerai žinomas čiobrelis tradiciškai naudojamas kaip arbata, o Prancūzijoje jis laikytinas prieskoniu, kuriuo gardinami bulvių ir mėsos patiekalai. Tiriamojoje medžiagoje prieskonių pogrupį sudaro pavyzdžiai, kuriems reikia papildomo vertėjo paaiškinimo be kurio skaitytojas nesupras, apie kokį prieskonį kalbama, pavyzdžiui, penkių prieskonių mišinys (12 pavyzdys, 2 paveikslėlis. Prieskoninių žolelių ryšulėlis (pranc. - bouquet garni)), keturių prieskonių mišinys (13 pavyzdys), prieskoninių žolelių ryšulėlis (11 pavyzdys) ir kt.

2 paveikslėlis. Prieskoninių žolelių ryšulėlis (pranc. - bouquet garni)

Skaitytojui visiškai neaišku kokios žolelės sudaro prieskoninių žolelių ryšulėlį ar kokie prieskoniai įeina į penkių ar keturių prieskonių mišinį. Prancūziškasis *bouquet garni* tikrai yra prieskonių ryšulėlis, jį sudaro lauro lapai ir čiobreliai. Kartais *bouquet garni* sudėtyje gali būti kalendros, petražolių, rozmarino. Toks prieskonių ryšulėlis pamirkomas troškiniuose, padažuose, sriubose ar kituose patiekaluose, o vėliau išimamas. Kultūriškai determinuoti yra keturių ir penkių prieskonių mišiniai (12 ir 13 pavyzdys). Tradiciniai penkių prieskonių arba penkių aromatų prieskoniai gaminami iš anyžiaus, pankolio, pipirų, cinamono ir gvazdikėlių. Šis prieskonis mišinys daugiausia naudojamas Kinijos, Vietnamo virtuvėje. Prancūzijos virtuvėje naudojamas keturių prieskonių mišinys gaminamas iš maltų pipirų, tarkuoto muskato, maltų gvazdikėlių ir cinamono. Šis prieskonių mišinys Prancūzijoje naudojamas gardinti troškinius, padažus, mėsos patiekalus, reikalauja paaiškinimo kitų kultūrų atstovams, nes visi prieskoniai atskirai gali būti žinomi, tačiau toks prieskonių mišinys nėra įprastas, ar kultūriškai lengvai atpažįstamas.

(11) Ajoutez le fond de veau, les tomates coupées en morceaux et **le bouquet garni** (2013, p. 132).

(12) Dans une casserole, faites tiédir le miel avec les deux sauces soja, le vinaigre, **le cinq-épices**, un peu de sel et de poivre (2013, p. 108).

(13) Avec vos mains, frottez **la palette de quatre-épices**, de sel et poivre (2013, p. 115).

Maisto realijų klasifikacijos *kita* pogrupį sudaro 26 tiriamosios medžiagos pavydžiai, kurių nebuvo galima priskirti kitiems, aiškesnį pavadinimą turintiems maisto realijų pogrupiams. Šiam pogrupiui priskirtina garstyčių pavadinimai (14 pavyzdys), acto pavadinimai, krakmolo pavadinimai (15 pavyzdys), sirupai ir kt. Garstyčių pavadinimus iš dalies galima laikyti padažų pogrupio dalimi, tačiau atsižvelgiant į tiriamosios medžiagos kontekstą, t. y. receptuose garstyčios nebuvo naudojamos kaip padažas, jas nuspręsta laikyti maisto realijų *kita* pogrupio dalimi.

(14) Ajoutez ensuite 1 grosse cuillerée à soupe de moutarde forte et 1 cuillerée à soupe de **moutarde à l'ancienne** (2013, p. 10).

(15) Ajoutez la crème liquide et laissez réduire 15 à 20 minutes sur feu moyen. Incorporez ensuite la **Maïzena**® délayée dans un peu d'eau froide et le reste de beurre (2013, p. 74).

Toliau aptariami kiekybiškai retesni maisto realių atvejai, pavyzdžiui, pogrupis *miltų patiekalai ir gaminiai* nėra kiekybiškai dažnas, tačiau didinant tiriamosios medžiagos imtį kiekybinis šio pogrupio pavyzdžių pasiskirstymas turėtų kisti. Siekiant sudaryti išsamesnę maisto realių klasifikaciją, tyrimą galima tęsti, naudojant kitas tos pačios serijos Valérie Drouet ir Pierre- Louis Viel kulinarines knygas. Tiriamoji medžiaga leido nustatyti kelis šio maisto realių pogrupio atvejus, pavyzdžiui vermišeliai Kadaif, Japoniški Panko džiūvėsėliai.

(16) Salez et poivrez les queues de langoustine puis enveloppez-les délicatement de **vermicelles kadaïf** (2014, p. 132).

(17) 200 g de **chapelure japonaise (panko)** ou classique (2014, p. 64).

Tiriamajoje medžiagoje nustatyta 7 maisto realių daržovių patiekalai ir gaminiai pavyzdžiai. Mažas šios grupės realių pasiskirstymas sietinas su tiriamosios medžiagos specifika, t. y. – žuvies ir mėsos patiekalų receptai. Šios realių grupės pavyzdžiai iliustruoja maisto realijos sąvoką susietą su geografinė vietove, pavyzdžiui, Provanso daržovių troškiny, Provanso pomidorai. Skaitytojui reikia papildomo paaiškinimo iš kokių produktų gaminamas Provanso daržovių troškiny (18 pavyzdys), nes kitos kultūros atstovui daržovių troškiny kelia skirtingas asociacijas. Pavyzdžiui, kalbant apie troškinį, jo ingredientai glaudžiai siejasi su geografinė padėtimi, tai reiškia, kad žmonės linkę gaminti patiekalus iš vietinių produktų. Tad, Provanso daržovių troškinyje naudojamos Prancūzijoje populiarios daržovės: cukinijos, pomidorai, baklažanai, viskas supjaustoma plonais griežinėliais sudedama į molinį indą ir kepama orkaitėje. Realija Provanso pomidorai gali šiek tiek klaidinti manant, kad kalbama apie pomidorų rūšį kilusią iš Provanso, tačiau iš tiesų kalbama apie įdarytus pomidorus.

(18) Servez les rougets avec **un tian de légumes à la provençale** (2014, p. 51).

(19) Continuez la cuisson 2 minutes et servez sans attendre avec **des tomates à la provençale** ou un tian de courgettes et tomates (2014, p. 79).

Keturi maisto realių pogrupiai reprezentuoja mažą tiriamosios medžiagos pavyzdžių dalį, tačiau juos tikslinga aptarti, dėl galimo šio tyrimo tęstinumo. Į maisto realių gėrimų pogrupį priskirtini

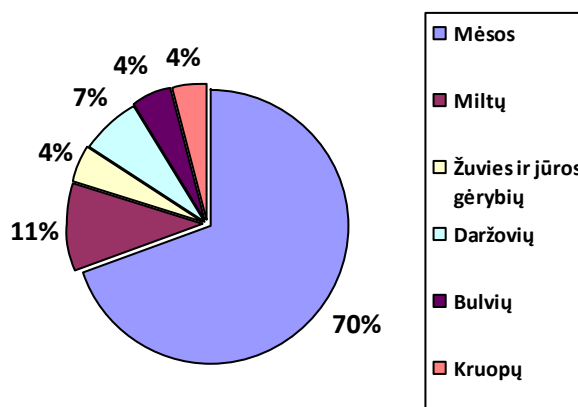
alkoholiniai ir nealkoholiniai gėrimai. Tiriamojoje medžiagoje rasta alkoholinio gėrimo realija – *pastis* (20 pavyzdys). Tai prancūziškas saldus alkoholinis gėrimas gaminamas iš anyžių ir saldymedžio. Šis gėrimas prieš patiekiant maišomas su penkis kartus didesniu vandens kiekiu. Su skirtingu kultūriniu pažinimu ir kultūrine adaptacija siejamas riz pilaf variantas (21 pavyzdys). Prancūzakalbėje kultūroje maisto realija – plovai, tai yra patiekalas, kuris gaminamas su aliejuje pakepintais svogūnais, šafranu, kitais prieskoniais. Patiekalas verdamas, kol ryžiai sugeria visą sultinį. Lietuvoje ryžių plovai gaminamas su mėsa. 22 tiriamosios medžiagos pavyzdys iliustruoja dar vieną kultūrinį elementą. *Gratin dauphinois* tai lietuviškai reikštų bulvių apkepą, tačiau prancūziškasis *gratin dauphinois* reiškia nepaprastą bulvių apkepą, o tokį, kuriame bulvės supjaustytos plonais griežinėliais užpildos pienu ar grietinėle ir su šiek tiek smulkinto česnako keptos orkaitėje. Lietuviškas bulvių apkepo variantas veikiausiai būtų iš tarkuotų bulvių masės keptos orkaitėje, toks patiekalas tradiciškai vadinamas bulvių plokštainiu ir neturi nieko bendra su prancūziška realija *gratin dauphinois*.

(20) Ajoutez le cerfeuil, les graines de fenouil, **le pastis**, les échalotes et l’ail hachés (2014, p. 79).

(21) Accompagnez de **riz pilaf** ou de pâtes fraîches (2013, p. 74).

(22) Dégustez-les aussitôt avec le **gratin dauphinois** bien chaud et la sauce marchand de vin (2013, p. 40).

Aptarus visus maisto realijų pogrupius galime pastebėti, kad kiekybiškai retesnius realijų pogrupius galima jungti į vieną grupę (žr. 2 Lentelė. Patikslinta tiriamosios medžiagos maisto realijų klasifikacija), t. y, patiekalus ir gaminius laikyti viena grupe, turinčia keletą atšakų: mėsos, miltų, daržovių, bulvių, kruopų, žuvies ir jūros gėrybių patiekalus ir gaminius. Didinant tyrimo imtį minėtų realijų grupių gali nereikėti jungti, tačiau šiame darbe, atskiros grupės dalys nėra išskirtinai reprezentatyvios.

3 pav. Patiekalų ir gaminių klasifikacijos pasiskirstymas

Patiekalų ir gaminių grupėje vyrauja pavyzdžiai reprezentuojantys mėsos patiekalų ir gaminių (žr. 3 pav. Patiekalų ir gaminių klasifikacijos pasiskirstymas) realijas, jie sudaro 70 proc. visų šios grupės pavyzdžių. Bulvių patiekalai ir gaminiai sudaro 11 proc. šios kategorijos pavyzdžių, likusios pavyzdžių grupės nėra kiekybiškai reprezentatyvios.

2 Lentelė. Patikslinta tiriamosios medžiagos maisto realių klasifikacija

Eil. Nr.	Maisto realių grupės pavadinimas	Maisto realių pogrupio pavadinimas	Pavyzdžių skaičius tiriamojoje medžiagoje	Pavyzdžių skaičius tiriamojoje medžiagoje
1)	padažai			107
2)	patiekalai ir gaminiai:	mėsos miltų daržovių bulvių kruopų žuvies, jūros gėrybių	- 65 - 10 - 7 - 4 - 4 - 4	94
3)	sūriai			55
4)	prieskoniai			46
5)	kita			26
6)	gėrimai			4
Iš viso:				332

Sujungus smulkesnes grupes į vieną pogrupį, maisto realių klasifikaciją atspindi šešios kiekybiškai dažniausios grupės: padažai, patiekalai ir gaminiai, sūriai, prieskoniai, kita, gėrimai. Maisto realių klasifikacija gali būti tikslinama ar skirstoma į smulkesnes dalis atsižvelgiant į tiriamąją medžiagą ir tyrimo tikslus.

2.3 Tiriamosios medžiagos realiųjų vertimo strategijos

Šiame darbe ypatingas dėmesys skiriamas realiųjų vertimui, todėl dvikalbė tiriamoji medžiaga analizuojama iš vertimo perspektyvos. Remiantis šio darbo teorinėje dalyje aptartomis realiųjų vertimo teorinėmis įžvalgomis ir E. E. Davies realiųjų vertimo strategijų klasifikacija, kurią sudaro 7 galimos realiųjų vertimo strategijos, tačiau atliekant tiriamosios medžiagos analizę pastebėta polinkis realijas versti taikant kelias vertimo strategijas vienu metu. Remiantis tiriamąja medžiaga išskirtos dvi papildomos kombinuotos vertimo strategijos: lokalizacijos ir pridėjimo strategija; išsaugojimo ir pridėjimo strategija. Šioje darbo dalyje pateikiami kiekvienai grupei būdingiausi realiųjų vertimo pavyzdžiai ir aptariama žanro įtaka vertėjo elgsenai.

3 lentelė. Tiriamosios medžiagos pasiskirstymas pagal vertimo strategijas

Eil. Nr.	Vertimo strategijos pavadinimas	Pavyzdžių skaičius tiriamojoje medžiagoje
1.	Lokalizacijos strategija	102
2.	Išsaugojimo strategija	99
3.	Globalizacijos strategija	56
4.	Išsaugojimo + pridėjimo strategija	56
5.	Pridėjimo strategija	10
6.	Transformacijos strategija	4
7.	Lokalizacijos + pridėjimo strategija	3
8.	Praleidimo strategija	1
9.	Sukūrimo strategija	1
Iš viso:		332

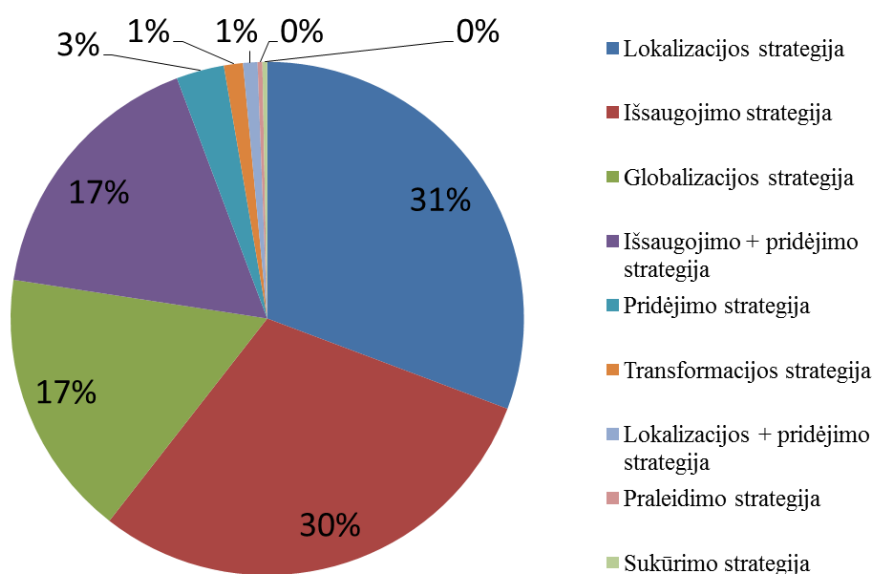
Suskirstius 332 materialiosios kultūros maisto realiųjų pavyzdžius prancūzų kalba ir jų vertimus į lietuvių kalbą nustatyta (žr. 3 lentelė. Tiriamosios medžiagos pasiskirstymas pagal vertimo strategijas) keturios kiekybiškai dažnos realiųjų vertimo strategijos. Dažniausiai taikyta maisto realiųjų vertimo strategija – realijos lokalizacijos strategija. Ši strategija taikyta verčiant 102 tiriamosios medžiagos pavyzdžius. Antra pagal dažnį – realiųjų išsaugojimo strategija, kuri taikyta verčiant 99 tiriamosios medžiagos pavyzdžius. Globalizacijos strategija taikyta verčiant 56 tiriamosios medžiagos pavyzdžius, 56 kartus taikyta kombinuota išsaugojimo ir pridėjimo strategija. Tiriamosios medžiagos žanras ir jam keliami norminiai reikalavimai lėmė, kad realiųjų sukūrimo, transformacijų ir praleidimo vertimo strategijos tiriamosios medžiagos vertimuose taikytos kiekybiškai retai. Papildomai į klasifikaciją įtraukta kombinuota lokalizacijos ir pridėjimo strategija tiriamojoje medžiagoje nebuvo taikyta

kiekybiškai dažnai, tačiau ją verta išskirti iš kitų vertimo strategijų, nes nors tiriamosios medžiagos vertimuose ji taikyta retai, tačiau rodo tam tikrą vertimo strategijų junglumo polinkį. Toliau darbe kiekviena tiriamojoje medžiagoje taikyta vertimo strategija aptariama atskirai, pateikiama strategiją reprezentuojantys pavyzdžiai ir jų analizė.

2.3.1 Lokalizacijos strategija

Tiriamajoje medžiagoje nustatyta, kad realiųjų vertimo iš prancūzų į lietuvių kalbą dažniausia strategija laikytina lokalizacija. Tiriamojoje medžiagoje nustatyta 102 realiųjų lokalizavimo atvejai tai reiškia, kad 31 procentas (žr. 5 pav. Grafinis realiųjų vertimo strategijų pasiskirstymas procentais) visų tiriamosios medžiagos realiųjų vertimų į lietuvių kalbą atliekami taikant lokalizacijos strategiją. Vadinasi kas trečia realija verčiant iš prancūzų kalbos į lietuvių kalbą lokalizuojama. Šiame darbe lokalizacija laikytina realiųjų fonologinė ir gramatinė adaptacija, bei realijos prancūzų kalba perteikimas vietine lietuvių kultūros realija.

4 pav. Grafinis realiųjų vertimo strategijų pasiskirstymas procentais

Tiriamajoje medžiagoje dažniausiai pasitaikė realijos fonologinės ir gramatinės lokalizacijos atvejų (žr. 23-25 pavyzdys). Remiantis tiriamosios medžiagos pavyzdžiais, vertėja taikė lokalizacijos strategiją versdama dvi materialiosios kultūros maisto realiųjų grupes t. y., patiekalų ir gaminių realijas ir sūrių realijas. Kai kurie patiekalų ir gaminių realijas žyminčių tiriamosios medžiagos pavyzdžių turi ne tik fonologiškai adaptuotą pavadinimą, pavyzdžiui, *tapenade* (23 pavyzdys) iš prancūzų kalbos galėtų būti verčiamas kaip alyvuogių užtepėlė. Pasirinkus vertimą alyvuogių užtepėlė kulinarinis tekstas taptų suprantamesnis, prieinamas didesnei auditorijai, tačiau tektų atsisakyti kultūrinio

konteksto. Panašiai būtų galima vertinti ir realijos *čatnis* (24 pavyzdys) pavadinimą, vertėja galėjo panaudoti kultūriškai neutralų vienetą, pavyzdžiui, svogūnų padažas, tačiau atsižvelgdama į tekstą holistiniu požiūriu galima įvertimo verčiamo vieneto ne tik artimiausią kontekstą, bet ir visos kulinarinės knygos idėją, todėl pasirinkta aptariamų vienetų fonologinė adaptacija. Tačiau vertimą analizuojant iš kultūrologinės pozicijos vertėtų paminėti, kad nepaisant fonologinės adaptacijos, kuri laikytina realijų lokalizacijos strategija, kitos kultūros atstovui gana sunku suprasti tokia strategija išverstus patiekalų ar gaminių pavadinimus, pavyzdžiui, *pesto* (25 pavyzdys) tiriamojoje medžiagoje verčiama *pesto* pavadinimu. *Perstare* itališkai reiškia grūsti, o *pestar* – grūstuvė, t. y. įrankis, kuriuo gaminamas *pesto* padažas, tokią realiją gana sunku atpažinti su ja niekada nesusidūrusiam žmogui, nes *pesto* lietuvių kalboje neturi nieko bendra su veiksmažodžiu grūsti. Kai kurie tiriamosios medžiagos pavyzdžiai turi nusistovėjusius visuomenei jau dalinai atpažįstamus realijų pavadinimus, tarkime pastarasis *pesto* pavyzdys gana gerai atpažįstamas kaip padažas, nors gal ne visada žinoma realijos kultūrinis kontekstas, bet ji jau identifikuojama kaip realijų padažų kategorijos dalis. Ankstesniame skyriuje nustatyta realijų klasifikacija vertėjui gali pagelbėti verčiant realijas, nes realiją priskyrimui vienai iš kategorijų dažnai vertime galima panaudoti hiperoniminį realijų grupės pavadinimą ir taip perteikti kitos kultūros realiją.

(23) SELLE D'AGNEAU FARCIE À LA **TAPENADE** (2013, p. 100).

Tapenada įdarytas ėrienos kumpis (2014, p. 96).

(24) Servez aussitôt avec la mousseline de panais et le **chutney** de pamplemousse (2013, p. 124).

Tuoju pat patiekite su pastarnokų koše ir greipfrutų **čatniu** (2014, p. 120).

(25) Ajoutez 15 cl d'huile d'olive, du sel et du poivre et mixez encore 1 minute pour obtenir un **pesto** bien homogène (2014, p. 44).

Įpilkite 15 ml alyvuogių aliejaus, įberkite druskos, pipirų ir viską patrinkite dar 1 min., kad **pesta**s išeitų vientisas (2015, p. 40).

Atskirą materialiosios kultūros maisto realijų grupę sudaro sūriai, todėl jų vertimą aptarsime atskirai. Dažniausiai tiriamojoje medžiagoje sūrių realijos verčiamos taikant lokalizacijos strategiją t. y., taikoma fonologinė ir gramatinė adaptacija, nes dauguma realijomis laikytinų sūrių pažįstami vertimo kalbos kultūroje ir turi nustovėjusį pavadinimą. Pavyzdžiui, mančego (26 pavyzdys), rokforo (27 pavyzdys), parmezano (28 pavyzdys), sūrių pavadinimai įtraukti į 2010 metais J. Girčienės, D. Liutkevičienės išleistą sūrių žodynelį, todėl kulinarinio teksto vertėja naudojasi jau adaptuotais ir lengvai vertimo kultūros atstovams atpažįstamais sūrių pavadinimais. Išanalizavus tiriamosios medžiagos pavyzdžius, kuriuos verčiant taikyta lokalizacijos strategija nustatyta, kad vertėja taiko lokalizacijos strategiją, kai manoma, jog originalo kalbos realija pakankamai pažįstama vertimo kalbos

kultūroje arba turi nusistovėjusį pavadinimą. Lokalizacijos strategijos taikymo dažnį lemia tiriamosios medžiagos žanras, gana skirtingi valgymo įpročiai ir kultūra, taip pat poreikis komerciniais tikslais išlaikyti daugiau svetimos kultūros elementų.

(26) Répartissez les copeaux de **manchego** et les rondelles de chorizo à l'intérieur des pavés de cabillaud. (2014, p. 25)

Į kiekvieną atlantinės menkės gabalėlį įberkite **mančego** drožlių ir įdėkite dešros griežinėlių. (2015, p. 21)

(27) NOISETTES DE SAUMON AU **ROQUEFORT** (2014, p.26)

LAŠIŠOS SUKTINUKAI SU **ROKFORU** (2015, p. 22)

(28) 200 g de **parmesan** fraîchement râpé (2014, p. 34)

200 g šviežiai tarkuoto **parmezano** (2015, p. 30)

2.3.2 Išsaugojimo strategija

Dvikalbės tiriamosios medžiagos pavyzdžius analizuojant pagal taikytas vertimo strategijas, realijos išsaugojimu laikyta pažodinis realijos vertimas ir realijos perkėlimas neatliekant jokių pakeitimų. Laikantis tokios sampratos tiriamojoje medžiagoje rasta 99 pavyzdžiai. Kulinarinio žanro tekstuose pristatančiuose nenacionalinės virtuvės patiekalus originalo autorius gali daryti natūralias aliuzijas su kitomis kultūromis, jų nacionaliniais valgiais, prieskoniais, maisto produktais, padažais ir kt., nes apeliuojama į platų kultūrinį pažinimą turinčius skaitytojus tad, vertėjas versdamas tokio pobūdžio tekstą mano, kad originalo teksto perkėlimo ar jo pažodinio vertimo visiškai pakaks tam, kad skaitytojas suprastų realijos leksinę ir kultūrinę reikšmę. Pavyzdžiui, žuvies receptų knygoje kalbama apie *sauce chien* (29 pavyzdys), šis padažo pavadinimas dar žinomas kaip *sauce antillaise* (liet. Antilietiškas padažas) vertėja ir pasirinko išsaugoti pastarąją realiją taikydama tiesioginį vertimą. Skaitytojas gali suprasti, kad kalbama apie padažą gaminamą kitos kultūros bendruomenėje, tačiau po *sauce chien* realija glūdi padažo pavadinimo kultūrinė – istorinė reikšmė. Bendrinėje prancūzų kalboje *chien* reiškia šuo, taip pat tai yra garsaus Prancūzijoje peilių gamintojo pavadinimas. Tad, prie žuvies ir ant grotelių keptų mėsos patiekalų patiekiamas padažas pavadintas peilio, kuriuo jis ruošiamas, gamintojo garbei. Šiuo darbu nesiekama surasti teisingų maisto realijų vertimo variantų, tačiau kalbant apie *sauce antillaise* kyla abejonių dėl realijos vertimo į lietuvių kalbą teisingumo, kadangi skaitytojas į „google“ paieškos sistemą įrašęs lietuvišką pavadinimą *antilietiškas padažas* neras jokio šaltinio suteikiančio daugiau informacijos apie padažą ar jo kilmę. Žvelgiant į teksto vertimą holistiniu požiūriu matoma, kad toliau tekste aptariama realija eksplikuojama, t. y. aprašomas padažo gaminimo procesas ir sudedamosios dalys tad, kulinarinio teksto žanras lemia, jog skaitytojas gali neįusti išsaugojimo strategija verstų maisto realijų kultūrinės reikšmės stygiaus.

(29) Préparez la **sauce chien** : lavez et hachez le persil. Pelez les oignons nouveaux en gardant 5 cm de tige verte et émincez-les finement. (2014, p. 42)

Paruoškite **antilietišką padažą**: nuplaukite ir susmulkinkite petražoles, nulupkite laiškinius svogūnus palikdami 5 cm ilgio laiškų ir susmulkinkite (2015, p. 38)

Tiriamajoje medžiagoje pasitaikė atveju, kai realija iš prancūzų kalbos į lietuvių kalbą versta dalinai išsaugojus realijos pavadinimą (24 pavyzdys). Teksto vertėja nepasinaudojo galimybe realiją versti taikant pridėjimo strategiją, pavyzdžiui, senoviniu būdu gamintos grūdėtosios garstyčios arba taikyti lokalizacijos strategiją ir naudoti grūdėtųjų garstyčių pavadinimą. Žvelgiant į aplinkinį realijos kontekstą matoma, kad recepte naudojama dviejų rūšių garstyčios, tad galima teigti, jog vertėja pasirinko *garstyčių à l'ancienne* variantą norėdama atskirti jas atskirti nuo aštrių garstyčių. Pavyzdžiui, kai taikoma išsaugojimo strategija, bet išsaugoma tik dalis realijos nėra daug. Atskirame skyriuje bus aptarti kombinuotos realijų išsaugojimo su paaiškinimu vertimo strategijos atvejai.

(30) Ajoutez ensuite 1 grosse cuillerée à soupe de moutarde forte et 1 cuillerée à soupe de **moutarde à l'ancienne** (2013, p. 10).

Tada įdėkite 1 kupiną valgomąjį šaukštą aštrių garstyčių ir 1 valgomąjį šaukštą **garstyčių à l'ancienne** (2014, p. 6).

Būdingiausias išsaugojimo strategijos pavyzdys, kai realija į vertimo tekstą perkeliama savo originalia forma. Pavyzdžiui, prancūziška realija *terrine* priklausomai nuo gamybos būdo gali reikšti paštetą arba panašų patiekalą kaip šaltiena (žr. 4 pav. Terrine (V. Drouet ir P. L. Viel, 2014, p. 29)).

5 pav. *Terrine* (V. Drouet ir P. L. Viel, 2014, p. 29)

Tiriamosios medžiagos atveju *terriner* (31 pavyzdys) ir reiškia šaltieną, tačiau vertėja pasirinko originalo kalbos realijos išsaugojimo strategiją.

(31) Passez le fond de la **terriner** sous un filet d'eau chaude puis démoulez-la délicatement (2013, p. 32).

Pakiškite *terriner* po šilto vandens srovele ir atsargiai išimkite iš formos (2014, p. 28).

Tokį pasirinkimą galėjo lemti kelios priežastys: pirma, norėta išlaikyti aliuziją į kitą kultūrą, nes *terriner* yra tik panašus į Lietuvoje gaminamą šaltieną; antra, į recepto žanro tekstų vertimus, ypač patiekalų pavadinimus įvesti kitų kalbų elementai suteikia egzotiškumo ir paprasčiausia šaltiena pavadinta *terriner* skamba prašmatniau. Todėl recepto žanro tekstuose, kurie laikyti tarpdisciplininių mokslo sričių darbo rezultatu tikėtina, kad, pavyzdžiui, išsaugojimo strategija taikoma komerciniais tiksliais. Kitaip tariant, receptų knygą reikia parduoti, todėl ieškoma būdų kaip potencialų pirkėją suvilioti pirkinium, pasiūlyti kažką naujo. Taip pat galima teigti, kad vertėjas atsižvelgdamas į teksto žanrą išsaugojimo strategiją taiko siekdamas išlaikyti patiekalo kulinarinį išskirtinumą ir manydamas, kad tikslinė teksto auditorija nesunkiai identifikuos kitos kultūros realiją.

Tiriamosios medžiagoje realijų išsaugojimo strategija daugiausiai taikoma pažodinio vertimo forma, pavyzdžiui, *carbonade flamander* – flamandiškas troškiny, *jambon de Savoie* – Savojos kumpis, *bouquet garni* – prieskoninių žolelių ryšulėlis, *jambon de Parme* – Parmos kumpis ir kt. Darytina prielaida, kad vertėja parenka realijų išsaugojimo strategiją, nes numato knygos tikslinę auditoriją. Taip pat, pavyzdžiui, Parmos ar Savojos kumpis nors ir laikytini realijomis, tačiau juos Lietuvos kultūros atstovai jau gali atpažinti, jų atitikmenys įtraukti į patvirtintus Valstybinės lietuvių kalbos komisijos svetimžodžių atitikmenų sąrašus, todėl rekomenduotina laikytis nuoseklumo ir, jei nėra objektyvių priežasčių kitokiam sprendimui, realiją reikėtų versti vadovaujantis patvirtintais vertimais.

Anksčiau aptartuose tiriamosios medžiagos pavyzdžiuose ir jų vertimuose į lietuvių kalbą taikant realijų išsaugojimo strategiją kultūrinis komponentas galėjo suteikti papildomų kultūrinių žinių, tačiau taip pat pasitaiko atvejų, kai dėl norminių vertimo kalbos reikalavimų, ar dėl teksto tarpdiscipliniškumo vertėjas privalo nutylėti kultūrinės reikšmės, bet aktualizuoti realijos formą.

2.3.3 Globalizacijos strategija

Verčiant 17 procentų tiriamosios medžiagos pavyzdžių taikyta realijos globalizacijos strategija tai reiškia, kad vertėjas dėl įvairių priežasčių vertime pasirinko hiperoniminį realijos pavadinimą. Pavyzdžiui, *vinaigrette* (32 pavyzdys) originalo kalbos kultūroje reiškia acto pagrindu pagamintą padažą, tačiau vertimo kalboje vertėja jį pateikia hiperoniminiu pavadinimu – padažas. Atsižvelgiant į tiriamųjų tekstų žanrą galima teigti, kad jeigu realija tekstui nesuteikia ypatingo kultūrinio fono, ją

vertėjas gali tam tikra forma neutralizuoti pasirinkdamas platesnės reikšmės žodį. Dalis vertimo kalbos realiųjų perteikiamų taikant globalizacijos strategiją atsiranda dėl holistinio teksto traktavimo, tai reiškia, kad kiekviena originalo kalboje panaudota realija į vertimo kalbos tekstą turi įsiliėti natūraliai, tad, jeigu realija teksto pradžioje paaiškinama ar išverčiama taikant bet kurią kitą vertimo strategiją vėliau tikėtina, kad vertėjas nekartos tos pačios realijos, o naudos jos hiperoniminį pavadinimą. Kai realija turi labai aiškų, glaudžiai su konkrečia geografinė vietove susijusį kultūrinį foną jos vertimas bendresnės reikšmės žodžiu suteikia tekstui aiškumo ir vertimo kultūros skaitytojas neapsunkinamas papildoma informacija, tačiau, žinoma, prarandamas kultūrinis kontekstas. Realijų vertimas iš vertėjo reikalauja ne tik puikaus kalbinio pasiruošimo, bet ir kultūrinės kompetencijos. Į tekstą žvelgiant kaip į žanro, kalbinės išraiškos, kultūros, socialinės aplinkos, laikmečio ir kt. sintezę iš vertėjo tikimasi profesionalių, kartais kūrybingų vertimų. Pavyzdžiui, maisto realiųjų klasifikacijoje jau aptarta realija *parmentier* (33 pavyzdys) vertimo kalboje pateikiama hiperonimu – pyragas, nors pyragas vertimo kalbos kultūroje labiau sietinas su saldžiais kepiniais, tačiau žodis pyragas suteikia pakankamai informacijos apie patiekalą, todėl neįjuntamas informacijos stygius ar kultūrinis diskomfortas. Kartais kultūrinės reikšmės implikuojančias realijas palanku versti platesnę reikšmę turinčiais žodžiais, *un tian* (34 pavyzdys) originalo kalbos kultūroje reiškia Provanso virtuvės apkepą, tačiau taikant globalizacijos strategiją apkepu virtęs *tian* vertimo kalbos teksto skaitytojui nesukelia informacijos stygiaus, todėl manoma, kad realiųjų vertimas platesnės reikšmės žodžiu tekstui suteikia lengvumo.

(32) Mixez le tout au mixeur plongeant pour obtenir une **vinaigrette** bien onctueuse. (2014, p. 62)

Viską sutrinkite elektriniu trintuvu, kad gautumėte tirštą **padažą**. (2015, p. 58)

(33) Faites gratiner 20 à 30 minutes au four et servez aussitôt (vous pouvez préparer vos **Parmentier** à l'avance et les faire gratiner au dernier moment) (2013, p. 131).

Įkiškite į orkaitę 20-30 minučių ir tuoj pat patiekite (**pyragą** galite paruošti iš anksto, o apkepti paskutinę akimirką) (2014, p. 127).

(34) Continuez la cuisson 2 minutes et servez sans attendre avec des tomates à la provençale ou **un tian** de courgettes et tomates (2014, p. 79).

Pakepkite dar 2 min, ir tuoj pat patiekite su Provanso pomidorais (vert. past. – įdarytais pomidorais) arba cukinijų ir pomidorų **apkepu** (2015, p. 75).

2.3.4 Išsaugojimo + pridėjimo strategija

Tiriamajoje medžiagoje 17 procentų realiųjų pavyzdžių į lietuvių kalbą verčiama eksplicitiškai, t. y., taikant pridėjimo strategiją ir išsaugant originalo kalbos vienetą. Tiriamaoji medžiaga leido nustatyti keletą kombinuotos išsaugojimo ir pridėjimo strategijos atvejų, kuriuos trumpai pristatysime ir

pateiksime pavyzdžių. Dažniausiai tiriamojoje medžiagoje pasitaikė atvejai, kai originalo kalbos realija vertime pateikiama originalia rašyba su ją paaiškinančiu žodžiu. Pavyzdžiui, realija *velouté de poisson* (35 pavyzdys) iš prancūzų kalbos verčiama eksplicitiškai pridedant informaciją, kad tai yra tiršta žuviene. Vertėja pasirenka eksplicitinį realijos vertimo variantą siekdama išvengti klaidingų asociacijų, kurios gali kilti vertimo kalbos skaitytojui, nes žuviene vertimo kalbos kultūroje dažniausiai reiškia skystą sriubą, kurioje yra gabalėliais susmulkinti ingredientai. Originalo kalbos kultūroje *velouté de poisson* yra žuviene, tačiau ši sriuba patiekama tiršta, padažo konsistencijos, tad vertimo kultūros atstovams siekiant sudaryti tapatų patiekalo vaizdą pasirinkta kombinuota realijos išsaugojimo ir pridėjimo strategija.

(35) VELOUTÉ DE POISSON (2014, p. 11)

TIRŠTA ŽUVIENĖ VELOUTE DE POISSON (2015, p. 7)

Analizuojant tiriamąją medžiagą nustatyta, kad realijos išsaugojimo ir pridėjimo strategija taikoma ne tik tais atvejais, kai norima vertimo kultūros atstovams sukurti tapatų realijos vaizdą, tačiau ir tada, kai realija aiškiai identifikuojama kaip kitos kultūros dalis, tačiau pateikiant papildomos informacijos suteikiama svarbių žinių apie realiją. Pavyzdžiui, vermišeliai *Kadaif* (36 pavyzdys) vertimo kalbos kultūroje nėra labai žinomi, pagal parinktą realijos vertimo strategiją sudėtinga pasakyti apie kokios kultūros realiją kalbama, tačiau papildoma informacija *vermišeliai* yra labai svarbi, nes vertimo kultūros atstovui realiją leidžia priskirti tam tikrai maisto kategorijai.

(36) A déguster avec les croquettes de crabe à l'ail et au piment ou le turbot roti au lard ou les langoustines **kadaif**. (2014, p. 11)

Tinka prie krabų mėsos maltinukų su česnakais ir aitriosiomis paprikomis (85 p.), arba šonine apvynioto kepto oto su romaninėmis salotomis ir žirneliais (p. 104), arba **vermišeliais Kadaif** apvyniotų norveginų omarų su vanilės padažu (128 p.). (2015, p. 7)

Tiriamojoje medžiagoje nustatyti pridėjimo strategijos taikymo atvejai *Nuoc-nam* padažas (37 pavyzdys), *Aioli* padažas (38 pavyzdys) taip pat neleidžia nusakyti konkrečios kultūrinės terpės iš kurios atsirado verčiama realija, tačiau papildoma informacija nurodo, kad realijos priskirtinos padažų kategorijai, tokių duomenų pirminiam realijos suvokimui visiškai pakanka. Pavyzdžiui, *Pastis* (39 pavyzdys) realija turi stiprų kultūrinį kontekstą, tačiau vertimo kalboje, pritaikius pridėjimo strategiją, naudojamas anyžių likerio *Pastis* pavadinimas suponuoja konkrečia anyžių likerio rūšį. Taikant kombinuotą realijos išsaugojimo ir pridėjimo strategiją papildoma informacija padeda nustatyti maisto realijos kategoriją, o originalia rašyba perteikta realija yra tarsi aliuzija į konkretų produktą.

- (37) Ajoutez le sucre, le gingembre, le **nuoc-mam**, le vinaigre, le jus de citron et du sel. (2014, p. 52)
Suberkite cukrų, imbierus, supilkite **Nuoc-mam padažą**, actą, citrinų sultis ir įberkite druskos. (2015, p. 48)
- (38) Dégustez les bulots et les légumes bien chauds avec les œufs durs et **l'aïoli**. (2014, p. 74)
Jūrines sraigės ir daržoves ragaukite karštas su kietai virtais kiaušiniais ir **Aioli padažu**. (2015, p. 70)
- (39) 3 cuillerées à soupe de **pastis** (2014, p. 79)
3 valgomieji šaukštai **Pastis anyžių likerio** (2015, p. 75)

Nors mokslinėje literatūroje kalbama apie realijų išgryninimą, tačiau kartais vertėjas privalo kūrybiškai taikyti vertimo strategijas labiausiai atsižvelgdamas į teksto žanrą, tikslinę vertimo teksto auditoriją, galiausiai į realijos santykį su visu tekstu ir jos reikšmingumą bendrame verčiamo teksto kontekste. Išanalizavus tiriamosios medžiagos pavyzdžius, kuriuos verčiant taikyta realijos išsaugojimo ir pridėjimo strategija galima teigti, kad prie realijos pateikiama papildoma informacija gali nurodyti ne tik realijos priklausymą konkrečiai realijų kategorijai, bet ir tai iš ko pagaminta realija žymimas patiekalas ar ingredientas. Šis vertimo polinkis aiškintinas su vertimo kalbos polinkiu įvairius padažus vadinti jų pagrindinio ingrediento pavadinimu, pavyzdžiu, spirgučių padažas, žolelių padažas, grybų padažas ir kt.

2.3.5 Pridėjimo strategija

Tiriamajoje medžiagoje 3 proc. visų pavyzdžių versti taikant pridėjimo strategiją. Menkas pasiskirstymas sietinas su pridėjimo strategijos taikymu kombinuotoje išsaugojimo ir pridėjimo vertimo strategijoje. Anksčiau aptarta, kad kulinarinio žanro tekstuose išsaugojimo strategija yra viena iš produktyviausių verčiant realijas iš prancūzų į lietuvių kalbą, kombinuota realijų išsaugojimo ir pridėjimo vertimo strategija taip pat yra gana produktyvi, tačiau pridėjimo strategija atskirai taikoma gana retai, todėl galima teigti, kad kulinarinio žanro tekstuose pridėjimo strategija produktyviausia, kai ji veikia kartu su kitomis strategijomis.

Tiriamajoje medžiagoje nustatyta keletas informacijos pridėjimo atvejų: kai realijos papildoma informacija pateikiama skliaustuose kaip redaktoriaus paaiškinimas prie realiją žyminčio žodžio; kai realijos papildoma informacija pateikiama skliaustuose kaip vertėjo pastaba prie realiją žyminčio žodžio; kai papildoma informacija pateikiama puslapio apačioje. Pavyzdžiui, redaktorius pateikdamas papildomą informaciją apie *čatnį* (40 pavyzdys) skliaustuose rašo, kad tai yra indišką padažą. Ši

informacija svarbi vertimo kultūros atstovams, nes be paaiškinimo negalima suprasti ką reiškia čatnis, tad verta atkreipti dėmesį į padažo kultūrinį koloritą, nes šiuo atveju patenkinamas tik minimalus realijos supratimo lygmuo. Vertimo kultūros atstovai negali suprasti kokios konsistencijos padažą reikia pagaminti, kaip jis turi atrodyti.

(40) Faites compoter 40 à 45 minutes sur feu doux pour obtenir un chutney (2013, p. 124).

Virkite 40-45 minutes ant silpnos ugnies, kol pagaminsite čatnį (indišką padažą – red. past.). (2014, p. 120)

Tarp tiriamųjų pavydžių pasitaikė atvejų, kai originalo kalbos tekste paaiškintą kitos kultūros realiją vertimo kalbos tekste redaktorius papildė dar platesniu paaiškinimu (žr. 41 pavyzdį). Galima daryti prielaidą, kad galias sūrių gamybos tradicijas turinčioje Prancūzijoje mančego sūrio plačiai pristatinėti nereikia, nes jis bus gana lengvai atpažįstamas, be to kultūrų santykis yra artimesnis, tačiau teksto vertimo kalbos atveju reikalingas platesnis paaiškinimas sietinas su didesne kultūrų atskirtimi ir skirtingomis sūrininkystės tradicijomis.

(41) 250 g de manchego (fromage espagnol) (2013, p. 113)

250 g mančegu (ispaniškas kietasis avių sūris – red.past.) (2014, p. 109).

Papildomą informaciją tekste vertėjas gali pateikti išnašose puslapio apačioje, tačiau tiriamojoje medžiagoje pasitaikė atvejų (42 pavyzdys), kai vertimo kalbos tekste realija paaiškinama prie jos pridėdamas paaiškinamąjį žodį, dažniausiai nurodantį realijos kategoriją materialiosios maisto kultūros klasifikacijoje, realiją fonologiškai adaptuojant, skliaustuose paliekant realiją originalia rašyba ir dar papildomai realiją paaiškinant išnašoje puslapio apačioje. Toks vertėjos skrupulingas mėginimas perteikti originalo kalbos tekste esančią realiją gali apsunkinti vertimą, nes išnašose pakartojama, kad šermula yra padažas, o informacija, kad padažas naudojamas Tuniso, Maroko ir Alžyro virtuvėse šiek tiek klaidina skaitytoją, nes šermula padažo sudėtis varijuoja priklausomai nuo šalies ir regiono. Todėl atsižvelgiant į tiriamosios medžiagos pobūdį darytina išvada, kad kūrybiškai taikant įvairius vertimo sprendimus nederėtų jais piktnaudžiauti, nes toliau tiriamojoje medžiagoje pateikiama padažo ingredientai, gaminimo būdas. Padažo pavadinimo *šermula* fonologinė adaptacija tarsi turėtų užtikrinti tinkamą tarimą, tačiau, pavyzdžiui dešros *Andouille*, arba kiaulienos dešrelių *Andouillettes* pavadinimai neadaptuojami, nors jų tarimas ir skiriasi nuo rašybos. Tad prieš imantis vienos vertimo strategijos vertėtų atsižvelgti į viso teksto specifiką, vertimo strategijas taikyti nuosekliai, kitaip tariant vieną realiją matyti plačiame kontekste.

(42) GROSSES LANGOUSTINES FAÇON **CHERMOULA** (p. 86)

DIDELI NORVEGINIAI OMARAI SU **ŠERMULA (CHERMOULA) PADAŽU***

*Vert. past. – padažas naudojamas Magrebo (Tuniso, Maroko ir Alžyro) šalių virtuvėje. (p. 82)

Tiriamosios medžiagos analizė parodė, kad išsaugojimo strategiją vertėjas gali taikyti keturiais skirtingais būdais: prie originalia rašyba perteiktos realijos pridėdamas materialiosios maisto kultūros grupės pavadinimą; prie originalia rašyba perteiktos realijos pridėdamas pagrindinio ingrediento pavadinimą; prie realijos skliaustuose pateikti paaiškinimą; realijos paaiškinimą pateikti puslapijo apačioje.

2.3.6 Lokalizacijos + pridėjimo strategija.

Kombinuota lokalizacijos ir pridėjimo strategija tiriamojoje medžiagoje taikyta kiekybiškai retai, tačiau ją trumpai aptarsime atskiru skyreliu, nes manoma, kad didinant tiriamosios medžiagos imtį, tiriant kito žanro tekstus kombinuotos vertimo strategijos dažnis galėtų kisti. Tiriamojoje medžiagoje nustatyta, kad lokalizacijos strategija dažniausiai taikoma verčiant realijas iš prancūzų kalbos į lietuvių kalbą. Tačiau taip pat nustatyta, kad pridėjimo strategija realijų vertimuose nėra produktyvi, nes vyrauja jos polinkis jungtis su kitomis vertimo strategijomis. Tiriamoji medžiaga leido nustatyti kelis kombinuotos lokalizacijos ir pridėjimo strategijos atvejus, pavyzdžiui, *tapenade noire* (43 pavyzdys) vertimo kalbos tekste *tapenade* adaptuojama pagal vertimo kalbos fonologines ir gramatines taisykles, pridėdama papildoma informacija. Originalo kalbos tekste *tapenade noire* pažodžiui reiškia juodoji *tapenada*. Tokiais atvejais, kai originalo kalbos realija išversta taikant tik lokalizacijos strategiją būtų neaiški vertėjas kūrybingai gali taikyti ir informacijos pridėjimo strategiją (44 pavyzdys), kuri sklandžiai įsilieja į tekstą ir verčiamą realiją padaro suprantamesnę platesnei skaitytojų auditorijai. Papildoma teksto informacija skaitytojui suteikia žinių ne tik apie produkto spalvą, taip pat skaitytojas gauna informaciją apie produkto pagrindinę sudedamąją dalį.

(43) 3 cuillerées à soupe de **tapenade noire** (2014, p.100).

3 valgomieji šaukštai **juodųjų alyvuogių tapenados** (2015, p. 96).

(44) Servez-la aussitôt avec des croûtons frottés à l'ail, de la rouille (voir recette p. 10) et du **gruyère râpé**. (2014, p. 128)

Tuoj pat patiekite su česnakiniais skrebučiais, Rouille padažu (žr. receptą 6 p.) ir tarkuotu **griujero sūriu**. (2015, p. 132)

Kombinuota lokalizacijos ir pridėjimo strategija taip pat taikytina tais atvejais, kai norima išlaikyti aliuziją į kultūrą, geografinę vietovę, kai norima lokalizuoti realiją, tačiau, atsižvelgiant į kalbos

natūralumo siekį, suprantama, kad šis tikslas taikant vieną strategiją nebus pasiektas. Tad, holistinis vertėjos matymas, kalbinė intuicija ir kultūrinė pajauta lemia kombinuotą vertimo strategijų taikymą.

2.3.6 Praleidimas, sukūrimas, transformacija

Tiriamojame medžiagoje realijų vertimo strategijos: praleidimas, sukūrimas ir transformacija taikytos kiekybiškai retai jomis versta tik 2 procentai visų tiriamosios medžiagos pavyzdžių (žr. 5 pav. Grafinis realijų vertimo strategijų pasiskirstymas procentais). Vertimo kalboje atsižvelgiant į teksto žanrą linkstama realijas lokalizuoti, išsaugoti ar perteikti kitomis kalbinėmis priemonėmis, nes tiriamosios medžiagos teksto žanro auditorija kultūriškai atvira, pajėgi suprasti ir interpretuoti svetimos kultūros elementus.

Realijos praleidimo strategija vertimo tekste taikyta vieną kartą (45 pavyzdys), manoma, kad tokį vertėjos pasirinkimą lėmė perteklinė realijos reikšmė bendrame kontekste. Vertėja nusprendė atsisakyti perteklinės realijos atsižvelgdama į norminius vertimo kalbos teksto reikalavimus, taip pat atsižvelgdama į kalbos natūralumo siekį ir kitus vertėjo tikslus.

(45) Préparez la **béarnaise au basilic** : faites fondre le beurre dans une casserole au bain-marie puis enlevez le petit-lait à la surface et dans le fond pour le clarifier (2014, p. 48)

Puodelyje virš garų vonelės išlydykite sviestą, nugriebkite išrūgas, kad sviestas taptų skaidrus (2015, p. 44).

Kartais vertimo kalbos tekste realija gali atsirasti (46 pavyzdys) dėl natūralios vertimo eigos arba, jeigu kalbama apie du tos pačios rūšies dalykus galima vartoti originalo tekste implikuotą realijos pavadinimą. Pateiktas tiriamosios medžiagos pavyzdys gali būti vertinamas iš hiponimo – hiperonimo perspektyvos. Pavyzdžiui, hiponiminis mančego pavadinimas keičiamas hiperonimu – sūris. Konkretizacijos atvejai nėra dažni, tačiau gali išryškėti analizuojant kito žanro tekstus.

Tiriamojame medžiagoje pasitaikiusius realijų transformacijos atvejus galima laikyti vertimo klaidomis (47 pavyzdys) arba kontekstinio vertimo variantais (48 pavyzdys).

(46) Ôtez la croûte du **fromage** ; coupez-le en fines tranches (2013, p.113)

Nupjaukite **mančego** luobelę ir plonomis riekelėmis supjaustykite sūrį (2014, p.109).

(47) Servez aussitôt avec une salade de tomates au **balsamique** et à l'ail (2013, p. 66).

Tuoju pat patiekite su pomidorų, **bazilikų** ir česnakų salotomis (2014, p. 62).

(48) Déposez la moutarde, le filet d'anchois, le vinaigre, l'huile d'olive, le bouillon filtré, du sel et du poivre dans un récipient à bord haut et mixez le tout au mixeur plongeant pour obtenir une **vinaigrette** onctueuse (2013, p. 22).

Į aukštą indą sudėkite garstyčias, ančiuvio filė, supilkite actą, alyvuogių aliejų, perkoštą sultinį, įberkit druskos, pipirų ir viską sutrinkite elektriniu plakikliu į tirštą **košę** (2014, p. 18).

IŠVADOS

Teorinės realijų sampratos analizė, realijų klasifikacijų apžvalga, vertimo galimybių, jų sąsajų su žanriniais reikalavimais tyrimas, bei materialiosios kultūros maisto realijų analizė leidžia daryti šias išvadas:

- realijos yra kultūriškai talpus vertimo vienetas reikalaujantis papildomų vertėjo kompetencijų. Priklausomai nuo srities ir realijos traktavimo literatūroje galima rasti įvairių realijos pavadinimų ir jos sampratų. Šiame darbe realija laikomas unikalus daiktas ar reiškinys, materialinės ir dvasinės kultūros elementas, ekstralingvistinis reiškinys, kitos kultūros dėmuo, kurio nėra vertimo kultūroje, todėl kalboje nėra ir jo pavadinimo, o jei panašūs pavadinimai ir yra, tai jis dažniausia referuoja į kitą kultūrinę aplinką ir yra kitaip kultūriškai interpretuojamas;
- kadangi nėra vieningos realijų sampratos nėra ir jų vieningo skirstymo į kategorijas. Atsižvelgiant į tiriamosios medžiagos pobūdį ir tyrimo tikslą plati realijų klasifikacija gali būti skaidoma į smulkesnes grupes;
- skirtingas realijos traktavimas lemia, kad nėra aiškios nuostatos realijų vertimo klausimu. Tačiau vertimas suprantamas kaip tarpkultūrinės komunikacijos būdas, kuris priklauso nuo vertimo teksto adresato kalbinių lūkesčių originalo ir vertimo kalbos žanrinių reikalavimų;
- suskirsčius 332 tiriamosios medžiagos pavyzdžius į materialiosios kultūros maisto realijų grupes nustatyta šeši pogrupiai: padažai, patiekalai ir gaminiai, sūriai, prieskoniai, kita, gėrimai. Patiekalų ir gaminių pogrupis skirstomas smulčiau į: miltų, kruopų, bulvių, mėsos ir žuvies patiekalus ir gaminius, šiame pogrupyje kiekybiškai gausiausia grupe laikyta mėsos patiekalus ir gaminius žyminčios realijos. Patiekalų ir gaminių pogrupyje mėsos patiekalų ir gaminių realijos sudaro 70 proc. visų pogrupio pavyzdžių.
- analitinei tiriamųjų pavyzdžių vertimo analizei pasirinkta E. E. Davies 7 vertimo strategijų klasifikacija atsižvelgiant į dvikalbės tiriamosios medžiagos pobūdį papildyta dviem strategijų kombinacijom: realijos išsaugojimo + pridėjimo strategija ir lokalizacijos + pridėjimo strategija. 31 procentas tiriamosios medžiagos pavyzdžių versta taikant lokalizacijos strategiją, ši strategija laikytina dažniausia vertimo strategija verčiant kulinarinio žanro tekstų realijas iš prancūzų į lietuvių kalbą. 30 procentų pavyzdžių taikyta realijų išsaugojimo strategija. Verčiant realijas iš prancūzų į lietuvių kalbą kiekybiškai retai taikyta transformacijų, praleidimo ir sukūrimo strategija leidžia patvirtinti, vertėjai versdami maisto realijas pasitelkia įvairias kalbines priemones siekdami perteikti kitos kultūros elementus, tiriamosios medžiagos atveju, kiekybinį realijų pasiskirstymą aiškiai lėmė teksto žanras ir holistinis vertėjos požiūris į tekstą.
- Tyrimo pradžioje iškelta hipotezė, kad verčiant iš prancūzų kalbos į lietuvių kalbą kulinarinių leidinių realijas turėtų vyrauti strategija dažniau taikyti svetinimo, o ne savinimo strategiją –

nepasitvirtino, tačiau atsižvelgiant į tai, kad vertimo išsaugojimo ir lokalizacijos strategijų taikymo dažnis skiriasi tik vienu procentu, galima teigti, jog ši hipotezė gali būti tikrinama tolesniuose vertimo studijų tyrimuose didinant tiriamosios medžiagos imtį.

- Darbo 1 priede pateikta tiriamosios medžiagos pagrindu sudaryta dvikalbė realijų vertimo lentelė galėtų būti kaip praktinė pagalba vertėjams, vertimo studijų studentams, bei vertimo tyrėjams analizuojantiems realijų perteikimo iš prancūzų kalbos į lietuvių kalbą ypatumus.

LITERATŪRA

1. Aixelá, J. F. (1996). *Culture-Specific Items in Translation. Translation, Power, Subversion*. 52-78.
2. Armalytė, O ir Lionginas, P. (1990). *Vertimo teorijos pradmenys*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
3. Balčiūnienė, I. (2005). Apie realiųjų vertimą. *Lietuvos literatūros vertėjų sąjunga*. <http://www.llvs.lt/?recensions=34>
4. Bassnett, S. (2002). *Translation Studies*. London / New York: Routledge.
5. Buitkienė, J. (2013). Lithuanian Culture-Specific Items and Their Translation into English. *Žmogus ir žodis*, 3, p. 24-29.
6. Dagienė, V. ir Grigas, G. ir Jevsikova, T. (2011). *Programinės įrangos lokalizavimo pagrindai*. Vilnius: Ciklonas.
7. Davies, E. E. (2003). A Goblin or a Dirty Noise?. *The Translator*, 9:1, 65-100
8. Deltuvaitė, E. ir Klioštoraitytė, R. (2013). Realiųjų perteikimas C. Collodi *Pinokio nuotykių* vertime į lietuvių kalbą. *Vertimo studijos*, 2013, 16, p. 115–128.
9. Dilytė, D. (2005). Antikinių realiųjų vertimo klausimai *Lietuvos literatūros vertėjų sąjunga*. <http://www.llvs.lt/?recensions=31>
10. Gambier, Y. (2010). Translation strategies and tactics. *Handbook of Translation Studies*. Volume 1 eds. Gambier Y., van Doorslaer, L. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 412–418
11. Gudavičius, A. (2007). *Gretinamoji semantika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
12. Heltai, Pál. (2007) Ekvivalencia és kulturálisán kötött kifejezések a fordításban. In HELTAI *Nyelvi Modernizáció: Szaknyelv, fordítás, terminológia*. MANYE: Pécs- Gödöllő, pp. 643–653
13. Jakaitienė, E. (2005). *Leksikografija*. Vilnius: MELI.
14. Janeliauskienė, E. ir Čičelytė V. (2009). The Strategies for Translating Proper Names in Children's Literature. *Kalbų studijos*, 15, p. 31-42.
15. Kalinauskaitė, D. (2014). Žanro apibrėžties klausimu. *Taikomoji kalbotyra* (5), 1-37.
16. Kobeckaitė, H. (1980) Nacionalinis koloritas ar balastas? *Meninio vertimo problemos*. Vilnius: Vaga, 257-267.
17. Kvašytė, R. (2009). Tautinės realijos : Pavadinimai, terminai ir jų vartojimas. *Terminologija*, 56-67.
18. Kvašytė, R. (2010). Pasvarstymai apie beekvivalentę leksiką arba latvių Joninės lietuviškai. *Gimtoji kalba*, 10, p. 11–19.
19. Leonavičienė, A. (2010). *Vertimo atodangos: teorija ir praktika*. Kaunas : Technologija

20. Leonavičienė, A. (2011). Lietuvių kultūrinių teksto reikšmių interpretacija ir vertimas. *Kalbu studijos*, 2011, 19, p. 39–44.
21. Leonavičienė, A. (2014). Kultūrinių teksto reikšmių interpretacija ir vertimas. Mokslo monografija. Kaunas: Technologija.
22. Leonavičienė, A. (2014a). Lietuvių kultūrinių realiųjų vertimas į prancūzų kalbą. *Verbum*, 5 p. 96-116.
23. Leonavičienė, A. (2014b). Suprasti ir prisijaukinti kultūrinės teksto reikšmes. *Kultūros barai*, p. 35-38.
24. Leppihalme, R. (2011). *Realia. Handbook of Translation Studies. Volume 2* eds. Gambier Y., van Doorslaer, L. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 126–130.
25. Lerat, P. (1995). *Les langues spécialisées*. Paris: Presses universitaires de France.
26. Maksvytytė, J. (2012). Sąvokų realija ir realijos pavadinimas apibrėžimo problema. *Kalbu studijos*, 21, p. 50–56.
27. Maksvytytė, J. (2013). Vertimo strategijos perteikiant realiųjų pavadinimus iš vokiečių į lietuvių kalbą. Daktaro disertacijos santrauka.
28. Marcinkevičienė, R. (2008). Žanro ribos ir paribiai. Spaudos patirtys. Vilnius: Versus aureus.
29. Melnikienė, D. (2010). Onomasiologinis neekvivalentiškumas ir jo traktavimas lietuviškuose dvikalbiuose žodynuose. *Verbum*, 2t, 46-54.
<http://www.journals.vu.lt/verbum/article/viewFile/4939/3207> [žiūrėta: 2015 03 15]
30. Mikutytė, J. (2005). Realijų rūšys ir vertimo būdai. *Lietuvos literatūros vertėjų sąjunga*.
<http://www.llvs.lt/?recensions=29>
31. Munday, J. (2002). *Introducing Translation Studies*. New York: Routledge.
32. Naida, J. (1989). (vertė D. Vabalienė). „Atodangos“. Vilnius: Periodika, p. 215-234.
33. Newmark P., (1988). *A Textbook of Translation*. New York & London: Prentice Hall International (UK).
34. Palionis, J. (1999). *Kalbos mokslo pradmenys*. Vilnius: JANDRIJA.
35. Pažūsis, L. (2014). *Kalba ir vertimas*.
http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2014_Monografija_Vertimas_ir_kalba.pdf [žiūrėta: 2015 11 14]
36. Pergnier, M. (1993). *Les fondaments socio-linguistiques de la traduction*. Presses universitaires de Lille.
37. Petruilionė, L. (2015) Kultūros elementų vertimas iš anglų kalbos į lietuvių ir rusų kalbas pagal Joanne Harris gurmaniškuosius romanus. Daktaro disertacijos santrauka.
38. Staškevičiūtė, D. ir Baranauskienė R. (2005). Translation and Culture. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 3 (7). Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, p. 201–207.

39. Terestyenyi, E. (2011). Translating Culture-specific Items in Tourism Brochures. *Journal of Translation and Interpretation*. 2011, 5, 13–22.
http://www.skase.sk/Volumes/JTI06/pdf_doc/02.pdf [žiūrėta: 2015 11 24]
40. Žindžiuvienė, I. (2012). Žanro svarba literatūriniam vertime. *Kalby studijos*, 2012, 20, p. 118–124.
41. Г у д а в и ч ю с (1985). - Алоизас Гудавичюс, Сопоставительная семасиология литовского и русского языков, Вильнюс: Мокслас.

1 PRIEDAS

Dvikalbė realijų vertimo lentelė

PRANCŪZIŠKAI	LIETUVIŠKAI
AÏOLI	PADAŽAS <i>AIOLI</i>
ANDOUILL	DEŠRA ANDOUILLE
ANDOUILLE DE GUÉMÉNÉ OU DE VIRE	DEŠRA <i>ANDOUILLE</i> (RŪŠIES <i>GUÉMÉNÉ</i> ARBA <i>VIRE</i>)
ANDOUILLETES	DEŠRELĖS, KIAULIENOS DEŠRELIŲ ANDOUILLETES
BÉCHAMEL	BEŠAMELIO PADAŽAS
BOUQUET GARNI	PRIESKONINIŲ ŽOLELIŲ RYŠULĖLIS
CAMEMBERT	KAMAMBERAS
CARBONADE FLAMANDE	FLAMANDIŠKAS TROŠKINYS
CAVIAR D'AUBERGINE	BAKLAŽANŲ TYRĖ
CHAIR À SAUCISSE	FARŠO
CHAPELURE JAPONAISE (PANKO)	JAPONIŠKI PANKO DŽIŪVĖSĖLIAI
CHERMOULA	ŠERMULA (CHERMOULA) PADAŽAS
CHORIZO	ČIORISAS, ČIORISO DEŠRELĖ
CHUTNEY	ČATNIS
COMPOTÉE	ČATNIS
COMPOTÉE D'OIGNONS	SVOGŪNŲ ČATNIS
COMPOTÉE DE TOMATES	POMIDORŲ UOGIENĖ
CORDONS-BLEUS	KEPSNYS CORDON BLEU
CRÉPINETTES	TAUKINE APVYNIOTI KUKULIAI, KUKULIAI
CURRY VERT	ŽALIASIS KARIS
EMMENTAL	EMENTALIS
ÉPOISSES	EPUASAS
FONDUE	FONDIU
GRATIN DE PÂTES	BULVIŲ APKEPAS
GRUYÈRE	GRIUJERO SŪRIS
HARISSA	AITRIŪJŲ PAPRIKŲ PASTA, AITRIŪJŲ PAPRIKŲ PASTA HARISSA
JAMBON DE PARME	PARMOS KUMPIS

JAMBON DE SAVOIE	SAVOJOS KUMPIS
KADAIF	VERMIŠELIAI KADAIF
LA SAUCE AU GIN	DŽINO PADAŽAS
LANGOUSTES À LA JAMAÏCAINE	JAMAIKIETIŠKAS LANGUSTAS
MAÏZENA	KUKURŪZŲ KRAKMOLAS, MAÏZENA
MANCHEGO	MANČEGAS
MÉLANGE CINQ-ÉPICES	PENKIŲ PRIESKONIŲ MIŠINYS
MINI-CHOUX	BALANDĖLIAI
MOULES À LA CATALANE	KATALONIŠKOS MIDIJOS
MOUTARDE À L'ANCIENNE	GARSTYČIOS <i>À L'ANCIENNE</i>
MOZZARELLA	MOCARELA
NUOC-MAM	NUOC-MAM PADAŽAS
PAIN DE MIE	BALTA DUONA
PANCETTA	ŠONINĖ, VYTINTA ŠONINĖ, VYTINTA ŠONINĖ <i>PANCETTA</i> , ŠONINĖ <i>PANCETTA</i>
PARMENTIER	APKEPAS
PARMESAN	PARMEZANAS
PASTIS	ANYŽIŲ LIKERIS, <i>PASTIS</i> ANYŽIŲ LIKERIO
PECORINO	PEKORINAS
PESTO	PESTAS
PIMENT D'ESPELETTE	PIPIRAI ESPELETTE
PIPERADE	AITRIŪJŲ PAPRIKŲ TROŠKINYS PIPERADE, PADAŽAS PIPERADE
POIVRE DE SICHUAN	SIČUANO PIPIRŲ
PURÉE DE LÉGUMES AUX MARRONS	BULVIŲ KOŠĖ SU KAŠTONAIS
QUATRE-ÉPICES	KETURIŲ PRIESKONIŲ MIŠINYS
ROQUEFORT	ROKFORAS
ROUILLE	PROVANSO PADAŽAS <i>ROUILLE</i> , <i>ROUILLE</i> PADAŽAS
SATÉ	PRIESKONIAI SATAY
SAUCE BEARNAISE	BERNO PADAŽAS
SAUCE BÉARNAISE AU BASILIC	BERNO (BÉARNAISE) IR BAZILIKŲ

	PADAŽAS
SAUCE CHIEN	ANTILIETIŠKAS PADAŽAS
SAUCE FÉROCE	PIKANTIŠKAS PADAŽAS
SAUCE HOLLANDAISE	OLANDIŠKAS PADAŽAS
SAUCE MARCHAND DE VIN	PADAŽAS „VYNO PIRKLYS“
SAUCE TARTARE	TOTORIŠKAS PADAŽAS
SAUCE VIERGE	PADAŽAS VIERGE
SAUCE VILLETTE	PADAŽAS VILLETTE
SAUTÉ	TROŠKINYS
SIROP D'ÉRABLE	KLEVŲ SIRUPAS
TABASCO	TABASKO PADAŽAS
TAGLIATELLES	MAKARONAI (TAGLIATELLES).
TAPENADE	TAPENADA
TAPENADE NOIRE	JUODŲJŲ ALYVUOGIŲ TAPENADA
TARTARE	TOTORIŠKA VERŠIENA
TERRINE	MĖSOS <i>TERRINE</i> , <i>TERRINE</i>
TIAN	APKEPAS
TIAN DE LÉGUMES À LA PROVENÇALE	PROVANSO DARŽOVIŲ TROŠKINYS
TOMATES À LA PROVENÇALE	PROVANSO POMIDORAI
TUILES DE PARMESAN	PARMEZANO TRAŠKUČIAI
UN RIZ PILAF	RYŽIAI, IŠVIRTI TOKIU BŪDU KAIP GAMINANT PLOVĄ; RYŽIAI
UNE CARBONADE	TROŠKINYS
VELOUTÉ DE POISSON	TIRŠTA ŽUVIENĖ <i>VELOUTE DE POISSON</i>
VIANDE À LA FAÇON ORLOFF	ORLOVO VERŠIENA
VINAIGRETTE	ACTO PADAŽAS
VINAIGRETTE	PIPIRINIS PADAŽAS
VINAIGRETTE AU CURRY	KARIO PADAŽAS
VINAIGRETTE AU XÉRÈS	CHERESO ACTAS
VINAIGRETTE AUX AGRUMES	CITRUSINIŲ VAISIŲ PADAŽAS